

## TÜRKİYE'DE NÖROŞİRURJİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ali O. Taşcıoğlu\*

Türkiye'de nöroşirurji'nin tarihsel gelişimi sürecinde üç unsur belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Türkiye'de de nöroşirurji, dünyadaki örneklerine benzer şekilde, bu konuya ilgi duyan genel cerrahlarca başlatılmıştır. Tarcan'ın (26) 'Birinci Dönem' olarak isimlendirdiği bu dönemde Alman'ların 'Vollchirurg' dedikleri baştan ayağa her tip ameliyatı yapabilen genel cerrahlar, harp cerrahisi kapsamında yaptıkları ve çoğunluk trepanasyon ve depresyon kaldırılmasından oluşan kranial müdahaleler yanında, devirlerinin asabiye mütehassızları tarafından gönderilen kranial ve spinal vakalarada, selektif olarak, müdahaleye başladılar.

'Birinci Jenerasyon Öncesi Nöroşirurjiyenleri' olarak adlandırabileceğimiz bu küçük gurubun özellikleri, birer genel cerrah olarak yaptıkları geniş kapsamlı cerrahi uygulamaları yanında, sporadik olarak nöroşirurji ile ilgili vakalar yapmaları ve klinik nöroloji bilgilerinin yetersizliği nedeniyle, tanı ve cerrahi endikasyon yönlerinden, devirlerinin asabiye mütehassızlarının güdümünde olmalarıdır. Çok az sayıda olmaları —yazılı yayınları olan bir, iki kişi ancak bulunmaktadır— nedeniyle bir gurup altında toplanmaları tartışılabilir. Ancak, cerrahi teknikleri ile birer virtüöz olan bu cerrahlar, genelde sinir sisteminin ve özellikle beynin, cerrahi olarak erişilebilir bir organ olduğunu göstererek, onları izlemek olanağını bulan genç doktorları etkileyip, bu dalı seçmelerinde katkıda bulunmuşlardır.

2. Türkiye'de nöroşirurjinin başlatılıp geliştirilmesindeki ikinci unsur, değişik zamanlarda farklı isimlerle anılan, ancak katkıları devamlı olan nörologlardır. Yine, dünyadaki gelişmesine benzer şekilde, nöroşirurji'nin oluşabilmesi için serebral ve spinal lokalizasyonun konulabilmesi gerekmiştir. Bu gelişim ancak klinik nörolojinin gelişmesi ile oluşmuştur. Memleketimizde Akliye-Asabiye (Nöropsikiatri) nin

\* A.Ü. Tıp Fakültesi, Nöroşirurji Anabilim Dalı, Doçenti

genel tıp dalından ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmesi 1898 tarihinde Gülhane Askeri Hastanesi'nin kurulup organize edilmesi ile gerçekleşmiştir (25). Klinik nöroloji dalında yetişen kişiler bir müddet sonra cerrahi patolojileride tanımlayarak 'Cerrahi Nöroloji' nosyonunun ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Klinik nöroloji bilgisi olup bunun yanında cerrahi orientasyon ve ileri görüşlü olan bu kişiler gerek direkt olarak nöroşirurjikal uygulamalar yapmaları ile, gerekse de diğer cerrahları teşvik etmeleri ile nöroşirurjinin yerleşmesinde katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle Tarcan'ın 'İkinci Dönem' olarak tanımladığı bu dönemde yetişen az sayıdaki nöroşirurjiyenin bir kısmı nörolog orijinlidir.

Nörolojinin nöroşirurjiye olan desteği genelde hiç eksik olmamıştır. Kendi birimlerini kurup geliştirme çabası veren nöroşirurjiyenlerin vakalarının çoğu, özellikle başlangıç dönemlerinde, nörologlar tarafından sağlanmış ve zaman zaman cerrahi bünyesinden dışlanan nöroşirurji nöroloji kliniklerini paylaşmıştır.

3. Türkiye'de nöroşirurjinin gelişmesindeki üçüncü unsur, gelişimin bir müessese veya hastanenin gelişimine olan paralelligidir. Bu nedenle nöroşirurji gelişiminin yalın olarak ele alınması zordur. İçerisinde yer aldığı kuruluşun bir tüm olarak gelişmesi, nöroşirurjinin de gelişmesini etkilemiş ve hızla gelişen kuruluşlarda nöroşirurjide hızla gelişmiştir.

Kavram karışıklığı ve yanlış anlamadan kaçınmak amacıyla bazı terimlere açıklık ve sınır getirmek yararlı olup; «Nöroşirurjinin gelişme dönemleri» kavramının «Nöroşirurjiyenlerin jenerasyonları» kavramından ayrılması gerekir. Bu tip bir terminolojinin kullanılıp kullanılmaması da tartışılabilir. Terminolojik ayırım olaylar ve kişilerin daha iyi sınıflandırılabilmesi için seçilmiş olup takip yönünden yararlıdır. Nöroşirurjinin gelişme dönemleri, Tarcan (26) tarafından ortaya atılarak, ilk olarak kullanılmıştır. Gelişimi 3 döneme ayıran Tarcan'ın yaklaşımı ile nöroşirurjiyenlerin jenerasyonları arasında tam bir ilişki mevcut değildir.

**Birinci Dönem** nöroşirurjikal vakaların genel cerrahlarca sporadik olarak uygulandığı dönemdir. Cemil Paşa ile başlayan bu dönem 1930 lara kadar sürer. Berkay (9)'ın deyişiyle «Bu dönemde Türkiye'de nöroşirurji mevcut ancak nöroşirurjiyen yoktu.» Genel cerrahi yanında sporadik olarak nöroşirurji vakaları da yapan bu guruba «Birinci Jenerasyon Öncesi» nöroşirurjiyenler denilebilir (27). Bu grubun

bugünkü anlamıyla birer nöroşirurjiyen olmadıkları kesindir. Bilinen kadarıyla, böyle bir iddialarıda olmamıştır. Bu gurubun zaman içerisindeki dağılımları Tarcan'ın «Birinci Dönem» kapsamına uymamaktadır. Zaman birimi yönünden oluşan bu farklılık, nöroşirurjinin İstanbul'da gelişip sonra Ankara, İzmir ve diğer kentlere yayılmasından gelişmektedir. Prof. Niessen 1934 yılında İstanbul Tıp Fakültesi, I. Cerrahi Kliniği bünyesinde nöroşirurji vakaları yapıp kendisini izleyen Dr. Berkay ve Dr. Tarcan'ı etkilerken (9), benzeri bir etkilenme bundan 16 yıl sonra Ankara Tıp Fakültesi, II Cerrahi Kliniği'nde Prof. Melchiör ile Dr. Erbenği arasında oluşmuştur (17).

Türkiye'de nöroşirurjinin gelişiminin «İkinci Dönem»i 1930 - 1947 tarihleri arasındaki dönemdir. Bu dönemde, nöroloji ve genel cerrahi uzmanı olan kişiler, genellikle yurt dışında olmak üzere, 2 - 5 yıllık bir nöroşirurji eğitimi alarak **Nöroşirurji Uzmanı** olmuşlar ve bu dalı yurtda kurup geliştirmeye başlamışlardır. Bazılarının nöroşirurji yaşantılarının çok kısa olmasına karşın, tüm vakitlerini bu dalın kuruluş ve gelişmesine adadıkları için bu gurup «**Birinci Jenerasyon Nöroşirurjiyenler**» olarak adlandırıldı. Nöroşirurjinin gelişmesindeki bu ikinci dönemde, bazı genel cerrahlar sporadik olarak nöroşirurji vakaları yapmaya devam ederken; nöroşirurji ihtisası yapmış olanlar bu dalı geliştirip kabul ettirmeye çalıştılar. Bu dönemde nöroşirurji, genel cerrahi bünyesi içerisinde varolma çabası vermiştir. Kuruculuk görevini üstlenerek birçok zorluğa göğüs geren bu gurup içerisinde de İstanbul'dan perifere bir zaman farklılığı mevcuttur.

Bir bilim dalının kuruluş yerleşmesinde ve kendisini kabul ettirmesinde, onun kuruluş sıkıntılarını yaşayan bir «ilk kişi» daima vardır. Bu ilk kişiler her jenerasyondaki nöroşirurjiyenler arasından çıkmaktadırlar. Ancak, Dr. Karadayı'nın (18) belirttiği ve benimde içten katıldığım konu bir işe ilk başlayan veya bir yere ilk gelen her kişinin kurucu olamayacağıdır. İlerde göreceğimiz gibi nöroşirurjiye ilk başlayan kişiler bu dalda birçok «ilk» leri oluşturmuşlar; ancak, belirgin bir süre sonra çeşitli nedenlerle bu dalı bırakarak, ilerleme göstermemişlerdir. Kuruculukta belirgin bir dalda belirgin bir yerde ilk olmanın avantajı yanında bu dalı anlamayan veya anlamak istemiyenlere anlatma ve kabul ettirmenin zorlukları da mevcuttur. Tüm zorlanmalara, engellenmelere ve dışlanmalara karşı koyarak, eğitildikleri dalda sebat ederek öncülük yaptıkları branşlarını belirgin bir noktaya getirip ona gerekli saygınlığı kazandırarak kabul ettirenler ve kendilerini takip edecek nesli yetiştirebilenler gerçek kuruculardır.

Kuruluş kendini kabul ettirip saygınlığını kazandıktan sonra, olay, belirgin bir standartın idamesi ve zamanla daha ilerletilmesine kalmaktadır. Nöroşirurjinin ayrı bir bilim dalı olarak kabulü ve eğitim standartlarının yerleştirilmesi, yeni kurulacak olan nöroşirurji üniteleri için bir temel oluşturmuştur. Halen yurdumuzun birçok yerinde kurulmakta olan nöroşirurji kliniklerinde genç meslektaşlarımız büyük çaba ve feragatla mesleklerini sürdürmektedir. Her ne kadar yaşadıkları ve çalıştıkları ortam ihtisas veya doçentliklerini aldıkları ortamdaki farklılık göstermekteyse de; hiçbirisi 1951 yılında Dr. Feyyaz Berkay'ın İstanbul Tıp Fakültesi'nde veya 1966 yılında Dr. Erdem Tunçbay'ın İzmir Ege Tıp Fakültesi'nde Nöroşirurji bölümlerini kurarken yaşadıkları zorlukları yaşamamaktadır.

1947 yılında kabul edilen «Nöroşirurji Uzmanlık Tüzüğü» ile nöroşirurji, Sağlık Bakanlığı ve Üniversite nezdinde, ayrı bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmiş ve Türkiye'de nöroşirurjinin gelişiminin «Üçüncü Dönem»i başlamıştır. Başlangıçta genel cerrahi veya nöroloji üstüne 2 - 4 yıllık üst ihtisas olarak yapılan nöroşirurji uzmanlığı, süre ve kapsam yönünden, zamanla birçok değişimden geçerek 1969 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından direkt 5 yıllık süreli bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmiştir.

Kısaca, Cemil Paşa gibi nöroşirurji ile de ilgilenen etkin genel cerrahların sporadik uygulamaları ile başlayan nöroşirurji, Hami Dilek gibi kendini bu işe adayarak nöroşirurjiyenlerce geliştirilmiş ve Üniversite'lerde bağımsız nöroşirurji kliniklerinin kurulmasıyla bu günkü durumuna gelmiştir. Tıbbiye'yi bitirerek direkt olarak nöroşirurji uzmanlığına giren ve 5-6 yıllık bir eğitim sonucunda Nöroşirurji Uzmanı titri alan bizlerin, bu koşulları bize sağlayanların yaşadıkları zorlukları bilmekle yükümlü olduğumuza inanıyorum.

Aşağıdaki yazı bu inancın ve 10 aylık bir çalışmanın sonucudur. Bu tip, tarihi inceliyen yazıların bir noktada başlayıp bir noktada bitmesi, objektif ve cesur olması gerekir. Ben, oluşumundan sonra 3 ana kentimizde ve özellikle Üniversiteler bünyesinde nöroşirurjinin gelişimini incelemeye çalıştım. Bunların dışında birçok Üniversite, Devlet ve Sosyal Sigortalar hastanelerinde nöroşirurji klinikleri kurulmuş ve kurulmaktadır. Bu kuruluşlarda genç nöroşirurjiyen arkadaşlarımız alışılmadık derecede zor şartlarda varoluş mücadeleleri vermişler ve vermektedirler. Bu müessese ve kişilere değinilmemesinin nedeni çabalarının küçümsenmesinden değil güncel oluşlarından.

Türkiye'de nöroşirurjinin tarihsel gelişimini yazmak, özellikle bu konuda objektif kalınmak istendiğinde, zordur. İlk dönemlere ait yazılı bilgi çok azdır, muayyen bir devirden sonrada - hastane yıllıklarındaki birkaç satırlık paragraflar haricinde - hiç yoktur. Yazılı materyel azlığından doğan bilgi eksikliği kişilerle yapılan konuşma ve yazışmalarla tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu yaklaşımda, kişilerin bellek hataları yanında istenmeden bazende kasıtlı olarak olayları kendilerine veya sempati duydukları kişilere yönlendirme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Objektivitenin ortadan kalktığı, ileri kişisel yorum içeren bu tip yaklaşımlara bazı yazılı materyellerde de rastlamak mümkündür.

Bu tip hataları en aza indirmek amacıyla konu hakkında bilgisi olduğuna inandığım, olayları yaşamış kişilerle konuşup mektuplaştım. Mutlulukla belirtmek isterimki, birkaç kişi haricinde, yardım esirgenmedi. Bildiğim ve bana iletilen bazı enteresan anıları, yazının monotonluğunu bozmak amacıyla, nakletmede sakınca görmedim. Bir kısmı nakledilen tüm hoş anılar yanında, deontolojik yönden, nakledilmeyen bir o kadar da nahos anı mevcuttur. Yine de, bazı kuruluş ve kişilere az değinilmiş olarak bakılabilir. Bunun tek nedeni olay ve kişilerle ilgili bilgilerimin yetersizliğidir. Eksikler ve hatalar yazara ait olup düzeltilmesi öncelikle beni çok mutlu edecektir.

Böyle bir derlemenin yapılmasında başından beri beni destekliyerek kişisel yazışmalarını bana veren rahmetli Sayın Prof. Nurhan Avman'a ve bu konu ile ilgili olarak yardımlarını esirgemeyen rahmetli Sayın Prof. Bülent Tarcan, Sayın Prof. Eşref Tel, Sayın Prof. Erdem Tunçbay, Sayın Prof. Hamit Gökalp, Sayın Prof. Aşkın Karadayı, Sayın Prof. Ertekin Arasil ve Sayın Prof. Osman Akata'ya teşekkür ederim.

### **Nöroşirurji ile ilgili ilk uygulamalar :**

Nöroşirurjinin oluşması için gerekli olan, serebral ve spinal lokalizasyonu bilen klinisyenler, aseptik cerrahi ve yeter derecede modern donatımlı hastaneler, XX yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul'da bir araya geldiler. İstanbul'un bir başkent olması yanında, konumu ve bu konumun oluşturduğu diğer Avrupa başkentleri ile olan yakın ilişkisi düşünülürse bu gelişim doğaldır.

Nöroşirurjikal müdahaleler için geçerli olarak saydığım 3 temel ögeyi sondan başa incelersek ilk gelişen, yeter derecede modern donatımlı hastanelerin kurulması olmuştur. XX yüzyıl başlarında İstanbul-

da Askeri ve Devlet (Gureba) hastaneleri olmak üzere 2 gurup hastane mevcuttu ve bu hastanelerdeki hijyen şartları o derecede bozuktur ki zamanın cerrahları önemli ameliyatlarını eczanelerin üzerindeki muayenehanelerinde; zengin hastaların ameliyatlarını da hastaların köşklerinde yaparlardı (33).

Bu durumun değişip hastanelerin modernleştirilmesinde II Abdülhamit ve Op. Dr. Murşit Cemil Paşa'nın büyük katkıları olmuştur. 1878 Rus savaşı yenilgisi ve 1896 Girit ve Mora'daki Rum ayaklanması ile başlayan Türk-Yunan savaşının harp cerrahisi ve genel tıp yönünden oluşturduğu eksiklikleri gören II Abdülhamit, Cemil Paşa'nın da telkinleri ile mevcut hastanelerin onarılarak yeniden donatılması ve yeni Askeri ve Gureba hastanelerinin kurulması için emir verdi (25).

Bu kapsamda ilk olarak onarımları yapılan Haydarpaşa Hastanesi'nin bir kısım pavyonları ve Cemil Paşa'nın isteği üzerine yapılan Yıldız'daki, Almanya'dan getirilmiş demonte edilebilir ahşap barakalardan yapılan ve devrinin en modern hastanelerinden sayılan hastanedir. Modern donatımlı bu hastanelerin yapılmasından sonra Cemil Paşa'nın bu hastanede yaptığı ilk vaka bir trepanasyon vakası olmuştur.

Cemil Paşa'nın Haydarpaşa ve Yıldız Hastanelerinin onarım ve donatımında gösterdiği başarı, bir vakıf hastanesi olan Nuh Kuyusu (Zeynep Kamil) hastanesinin yeniden onarımı ve çalıştırılması için Hidiv sülalesinden Sait Halim Paşa'nın onu seçmesine neden oldu. Hastanenin donatım ve idaresi Cemil Paşa'ya verilerek her yıl 100 altın vakıf yardımı yapılması kabul edildi. Cemil Paşa hastaneyi en modern şekilde donattı. Bu donatım kapsamında hastaneye kalorifer (o zamanlarda devlet dairelerinde bile yoktu), sıcak ve soğuk su tesisatları, sterilizatörler ve modern donatımlı bir ameliyathane kuruldu. Hastane pavyonları iki guruba ayrılarak fakir hastalara bedava ve zengin hastalara para karşılığında bakılmaya başlandı. Fransadan bir baş hemşire ve 8 «sör de santé» getirilerek hasta bakımları bu kişilere verildi. Türkiye'nin ilk özel hastanesi olan Zeynep Kamil Hastanesi'nde Cemil Paşa özel ameliyatlarını yapmış ve ondan 36 yıl sonra Türkiye'nin ilk nöroşirurjiyeni olan Abdülkadir Cahit Tüner de ameliyatlarında bu ameliyathaneyi kullanmıştır (25,32,36,37).

II Abdülhamit döneminin, yeni ve etkileri yönünden önemli, diğer iki hastanesi Gülhane Askeri Hastanesi ve Haydarpaşa Hastanesidir. Gülhane Hastanesi ve Askeri Tatbikat Merkezi, Askeri Tıp Okulu mezunlarının staj yapmaları amacıyla 1898 yılında Sarayburnu'nda kuruluş eğitime başladı. Cerrahi hocalığını Cemil Paşa yapmıştır.

Yine bu dönemde, Demirtaş Askeri Tıbbiyesi ile Kadırga'daki Sivil Tıbbiye (Mektep-i Tıbbiye-i Mülkiye) yetersiz gelmeye başlamış ve 1908 Meşrutiyeti sürecinde Askeri Tıbbiye talebelerinin II Abdülhamit aleyhine olan siyasi tutumları Abdülhamit'i, kargaşa kaynağı olarak gördüğü Tıp Okulu'nu, denizin öbür tarafına, Anadolu yakasına, itmeğe yöneltmiştir. Sarayın güvenilir hekimlerinden olan Cemil Paşa'nın telkinleri ile Haydarpaşa'da Tıbbiye'nin kurulması kararı alınarak zamanın ileri betonarme teknikleri ile yeni binalar yapıp Askeri ve Mülki Tıbbiye'ler **Mektep-i Tıbbiye-i Şahane** adı altında tek bir çatı altında toplanmış ve 29 Eylül 1909 tarihinde eğitime başlamıştır. İlk dekanı Cemil Paşa'dır.

Tüm bu kuruluşların oluşum, eğitim ve idarelerinde aktif olarak görev alan **Op. Dr. Murşit Cemil Paşa** 6 Mart 1866 da doğdu. Babası Yusuf Ziya Paşa'nın çok seyahat eden bir devlet memuru olması nedeniyle 8 yaşından itibaren babası ile gezilere katılmış ve Avrupalı tarzda yetişmiştir. Paşakapı Askeri Ruştiyesi, Galatasaray Sultanisi, Beyrut Fransız Mektebi ve Şam Askeri Ruştiyesi'ni bitirdikten sonra 1881 yılında 18 yaşında Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girdi ve 1886 yılında Yüzbaşı rütbesi ile Doktor diploması aldı. 1887 yılında Paris'e giderek Saint Louis Hastanesinde hemostatik klemleri bulan Péan'ın yanında 3 yıl çalışarak modern cerrahi, antisepsi ve asepsiyi öğrendi. 1890 tarihinde yurda geri dönerek Haydarpaşa Hastanesi'nde cerrah olarak çalışmaya başladı. Yaptığı ameliyatlar ve bu arada Türkiyede ilk defa uyguladığı trepanasyon ameliyatı ün kazanmasına neden oldu. Kısa zamanda hoca olan Cemil Paşa, Haydarpaşa Askeri Hastanesi operatörlüğü, Gülhane Askeri Tıbbiye hocalığı ve Haydarpaşa Tıp Okulu dekanlığı görevlerinde bulundu.

Zamanının en ünlü cerrahlarından olan Cemil Paşa tüm vakalara müdahale edebilen bir «**Vollchirurg**» olup antisepsi, asepsi modern cerrahi ve ileri hastane anlayışının memleketimizde yerleşmesine büyük katkıları olmuş bir cerrahdır. Genel cerrahi ile ilgili olarak damarların tam olarak bağlanmayıp yan yırtıkların sütürle damar tamiri

yapılması «**Sutures des plaies artérielles par le procédé Djemil Pacha**» adı altında 1897 Moskova beynelmînel Tıp Kongresi'nde sunulmuş ve Fransız tıp kitaplarına geçmiş; hemoroid ameliyatlarında kullanılmak üzere geliştirdiği forseps «**La pince porte 'dJemil Pacha pour les hemoroides**» adı altında yine Fransız cerrahi kitaplarına geçmiştir (12,32,33).

1905 yılında yayınladığı «**Memories et Observations Médicales**» (32) isimli kitabında topladığı vakalar arasında 3 adet nöroşirurji vakası vardır.

İlk vakası, bir trepanasyon vakası olup hem kurulmasına öncülük ettiği modern hastanede antisepsi kullanarak yaptığı ilk vakadır hemde bu genç cerrahın tanınmasında büyük katkısı olmuştur. Hatıralarını topladığı «**İstibdat Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde 30 Yıllık Hatıralarım**» (32) isimli kitabında bu olaydan şöyle bahsetmektedir. «Yine kliniğimde ilk ameliyat olarak düşme neticesi Jakson denilen sar'a illetine tutulan bir hastaya trepanasyon (kafatası kemiğini açmak) yaptım. Hasta onbeş gün içinde sar'a sından tamamiyle kurtulunca mektep Nazırımız Doktor Sait Paşa, Yıldız Sarayı'na (Sait Paşa aynı zamanda Mabeyn-i Humayun hekimlerinden idi) giderek kafatasından çıkarmış olduğum kemikleri Mabeyn başkanı Suderya Paşa'ya göstermiş, böylece yaptığım ameliyatı Padişah'da duymuş; üçüncü rütbeden osmanlı nişanıyla taltifimi irade buyurmuştu. «Bu vaka 1894 yılında» **Epilepsie Jacksonienne déterminée par un esquille implanté dans le cerveau. Tépanation, abeésconsécitif du cerveau Guérison complète.**» başlığıyla Lyon'da VIII Cerrahi Kongresi'nde bildirilmiştir.

İkinci vakası radial ve median sinir kesileri olan bir hastada sinirlerin uç uca dikilmesi olup 18 Aralık 1896 da **Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane**'de sunulmuştur. Vakanın tam olarak iyileşip iyileşmediğine ait bir bilgi yoktur. Ancak, taktim sırasında iyileşmeden (muhtemelen kısmi) bahsedilmiştir.

Üçüncü vakası pot apsesi nedeniyle paraplejik olmuş bir hastaya yaptığı laminektomi ameliyatıdır. Tanı radyolojik olarak konmuş ve ameliyattan sonra hastanın kuvvet kaybı büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu vakada 5 Şubat 1897 de Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane toplantısında, sunulup aynı yıl **Gazete Médicale d'Orient** de yayınlanmıştır.

Aynı dönemlerde, ilerde gelişecek nöroşirurjinin temelini oluşturacak kişilerin yetişeceği, Gülhane Askeri Hastanesi'de kurularak eğitime başladı. 1891 yılında Askeri Tıp Okulu'nu üstün başarı ile biti-



ren **Dr. Raşit Tahsin** Berlin'e giderek Prof. Kraepelin ve Prof. Mendel'in yanında akıl ve sinir hastalıkları üzerinde çalıştı. Yurda dönen Raşit Tahsin'in gayretleri ile 1898 tarihinde Dahiliye servisinden ayrı olarak Akliye-Asabiye servisi kurularak Akliye-Asabiye ayrı bir bilim dalı olarak kabul edildi ve servisin başına Raşit Tahsin getirildi (28). Akliye-Asabiye servisinin kurulmasından sonra burada staj yapmak için ilk gelenlerden birisi **Mazhar Osman Uzmanı I (Mazhar Hoca)** dır. 1904 yılında Askeri Tıbbiye'den mezun olan Mazhar Hoca, Talebeliği sürecinde çok sevdiği bu yeni bilim dalı ve Raşit Tahsin Paşa'nın yanına girerek dört yıl kadar burada çalıştı. 1908 yılında Almanya'ya giderek burada Akliye-Asabiye çalışmalarını ilerletti ve yeni alman tekniklerini öğrendi. Bu arada aralarında değerli nörolog ve nöroşirurjiyenlerin de bulunduğu Avrupada isim yapmış kişilerle yakın dostluklar kurdu.

1909 yılında Mektep-İ Tıbbiye-İ Şahane'nin Akliye-Asabiye servisinin başına Prof. Raşit Tahsin atandı. 1911 yılında yurda dönen Mazhar Osman hoca, Raşit Tahsin'in ayrılması ile boş kalan Gülhane Hastanesi Akliye-Asabiye servisinin başına getirildi. Gülhane Hastanesi'ndeki görevi yanında Toptaşı, Zeynep Kamil ve Şişli Fransız Hastanesi baş hekimliği de yapan Mazhar Osman Hoca, Toptaşı Bimarhanesi'ni Akliye-Asabiye hastalıkları servisi olarak geliştirdi ve 1927 yılına kadar burada çalıştı. Zaman içinde Toptaşı Bimarhanesi'nin yetersiz kalmasıyla, 1927 yılında servis Bakırköy'e taşındı ve burada **Bakırköy Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesi** olarak yalnız akıl ve sinir hastalıkları ile ilgilenen bir hastane kuruldu. 1933 yılına kadar Bakırköy Hastanesi Başhekimliği yapan Mazhar Osman bu tarihte İstanbul Üniversitesinin kurulmasıyla buraya atandı (28).

Mazhar Osman hocanın gelişimi ile, bir noktada, nöroşirurjinin memleketimizdeki gelişme süreci başlamış ve 1920 li yıllarda nöroşirurjinin gelişmesi için gerekli olan aseptik cerrahi yaklaşımlar, ameliyata müsait donatımlı modern ameliyathaneler ve serebral ve spinal lokalizasyonu yapabilen klinisyenler bir araya gelmişlerdir. Geriye bir tek bu işi yüklenecek bir kişi bulmak kalmıştı. Bu kişi, tabiiyle ya bir nörolog veya bir genel cerrah olacaktı.

Bu kişi veya kişilerin Mazhar Osman tarafından sağlandığını söylemek pek yanlış olmaz kanısındayım. Açık fikirliliği ve ileri görüşü ile Mazhar Osman hoca, nöroşirurjinin kurulup gelişmesine büyük destek vermiştir. Berlin'deki yıllarından edindiği tecrübelerle, yurda

döner dönmez, ileriye dönük yatırımlar yapmaya başlamış ve çevresindeki genç hekimleri sinir sistemi ile ilgili konularda çalışmalarını için yurt dışına göndermeye başlamış ve dönüşlerinde de onları himaye ederek Cerrahi Nöroloji, Nöropatoloji gibi dalların gelişmesi için önayak olmuştur.

1920 li yılların başlarında Türkiyede nöroşirurjikal uygulamalar başladı. Türkiyenin ilk Nöroşirurjiyen'i olarak kabul edilen **Abdülkadir Cahit Tüner** (6,35,36), 1920 yılında Toptaşı Bimarhanesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Nöroloji bilgisi yanında cerrahi girişimlere olan el yatkınlığıyla da Mazhar Osman hocanın dikkatini çekti. 1922 yılında, hocanın desteklemesi ile, Breslaud'da Prof. Otfrit Foester'in yanına giderek orada bir yıl cerrahi nöroloji öğrenip, 1923 yılında geri döndü ve Toptaşı Bimarhanesi'nde Nöroşirurjiyen olarak çalışmaya başladı. Burada Cemil Paşa'nın kurduğu ameliyathaneyi onarıp kullanarak çoğunluk spinal kord vakası yapmış ve birkaç beyin tümörü vakasında dekompressif kraniektomi uygulamış; ancak, tümörleri inoperable kabul ederek dokunmamıştır.

Abdülkadir Cahit Tüner'in bir Nöroşirurjiyen olarak yaşamı kısa sürmüştür. 1923 yılında döndüğü İstanbul'dan 1926 yılında Mazhar Osman hoca ile gelişen bir ailevi anlaşmazlık nedeniyle ayrılmış ve Ege bölgesine yerleşerek bundan sonraki yaşamını dahiliye ve sinir uzmanı olarak sürdürmüştür.

Tunchay, iki unsurun Abdülkadir Cahit Tüner ile beraber anılması inancındadır (36,37). Bunlardan birisi Abdülkadir Cahit'in yaptığı ilk spinal kord tümörü vakası, diğeri ise onun Nöroşirurjiyenlik belgeleridir.

Kord tümörü vakası iki yıla yakın bir süre Zeynep Kamil Hastanesinde frengiye bağlı kord basısı olarak takip edilen bir vakadır. Breslau'dan dönen Abdülkadir Cahit 57 yaşındaki Akhisarlı Hoca efendiye yaptığı klinik muayene sonucunda, hastanın T9 omur seviyesinde kord tümörünün olduğu kanısına varmış ve bulgularını Mazhar Osman hocaya bildirmiştir. Başlangıçta olayı şüphe ile karşılayan hoca sonunda Abdülkadir Cahit'e ameliyat desteği vermiş ve T9 seviyesine lokal anestezi uygulayarak laminektomi yapan Abdülkadir Cahit kendi deyimi ile «...intradural, ekstramedüller, kabuklu bir badem büyüklüğünde, fibrom tabiatlı, benim iki ay hastanın iki yıl beklediği tümörü çıkardım. O sırada elinde fiksator mahlül şişesi ile bekleyen İhsan Şükrü beye (İhsan Şükrü Aksel) tümörü vererek hastayı

yatağına yerleştirdim...» diyerek vakasını özetlemiştir. Bu vakanın klinik tanısı ile Türkiye'de yapılan ilk geçerli spinal kord tümörü vakası olduğunu, o zamanlar, Mazhar Osman hocada belirtmiştir (37). Hoca Hasan efendinin anesteziyi bir hafta sonra kaybolmuş ve ameliyattan 6 ay 3 hafta sonra hasta baston ile yürümeğe başlamıştır. Bu vaka 1924 tarihinde Türk tıp Cemiyeti ve Gülhane Müsamereleri toplantılarında sunulup aynı yıl Stamboul Şeririyatı mecmuasında yayınlanmıştır.

Abdülkadir Cahit ile ilgili ikinci önemli unsur, onun Nöroşirurjiyenlik belgeleridir. 10 Mayıs 1923 tarihinde Prof. Foester ve 8 Haziran 1933 tarihinde Mazhar Osman hocadan aldığı belgeler Türkiye'deki ilk Nöroşirurjiyenlik belgeleri olarak kabul edilmektedir. Mazhar Osman hocanın belgesinin sonunda «Bir servisi yalnız başına idareye muktedirdir. Bilhassa Cerrahi Asabiye'ye vakufu ve istidatı sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti dahilindeşubey-i ihtisasiyesinde henüz bir ikinci yetişmiyen Neuro-chirurgien olduğunu tastik eylerim» denilmektedir.

Çok kısa süren nöroşirurji yaşantısında Abdülkadir Cahit Tüner, yalnız nöroşirurjikal vakalarla ilgilenmiş; nörolog orijinli olduğu için başka bir cerrahi dallada uğraşmamıştır. Aktif olarak çalıştığı 3 yılda Türkiye'nin tek nöroşirurjiyenisi olmuştur.

Kronolojik olarak bu devrin ikinci Nöroşirurjiyen'i **Op. Dr. Hami Dilek** dir (6,13). Genel Cerrah orijinli olan Hami Dilek tıbbiye'yi bitirdikten sonra İstanbul'da genel cerrahi ihtisası yapmış ve bir süre sonra Tekirdağ Devlet Hastanesi'ne atanarak burada Cerrahi şefliği ve Baştabiplik yapmaya başlamıştır. 1932 yılında Tekirdağ Devlet Hastanesi'nden Bakırköy Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesi'ne tayin edilen Dilek, buraya gelerek iki yıl süreyle yatan hastalarda oluşan genel cerrahi ile ilgili problemlerle ilgilendi. Bu arada zaman zaman yabancı doktorların uyguladığı beyin ameliyatları vakalarını görerek kendi deyimi ile «beyin cerrahisinin büyüüne» kapıldı ve nöroşirurji ile ilgilenmeye karar verdi. Bakırköyde kaldığı süre içinde klinik nöroloji ve psikiyatri konuları ile de ilgilenen Dilek, Mazhar Osman hocanın desteklemesi ile 1934 yılında Paris'e giderek Pitié Hastanesi Nöroşirurji Bölümü'nde Clovis Vincent'in yanında 2 yıl nöroşirurji eğitimi gördü ve bu arada yine Avrupanın meşhur Nöroşirurjiyen'lerinden De Martel'in yanında da bulunma imkanı elde etti.

1936 yılında Bakırköy'e geri dönen Hami Dilek burada 6 ncı serviste nöroşirurjikal vakalar yapmaya ve tam teşekküllü bir nöroşirurji servisi kurmaya başladı. Dr. Ertuğrul Saltuk intern olarak çalışmaya başladı ve 1937 yılı başında Op. Dr. Cemil Şerif Baydur'un da Bakırköy Hastanesi'ne tayini ile bir ekip kurulmuş oldu. Ekibin tam olarak kurulması ve yardımcı personelin yetişmesi ile ameliyat sayı ve niteliği artmaya başladı ve servis 32 nci servise taşınarak tam kapasite ile çalışmaya başladı. Hastanenin nöropsikiatrik vakaları kabul eden bir hastane oluşu nedeniyle yapılan kranial vakaların sayısı giderek artmıştır. Başlangıçta nörolojik ve radyolojik olarak tanı konan vakalara dekompresif kraniektomi uygulanırken, sonraları küçük sınırlı tümörlerde tümör eksizyonuna geçilmiş ve 1938 yılından itibaren kompleks kranial tümörlere müdahale başlamıştır.

Hami Dilek'in 1938 yılından başlayarak yaptığı büyük beyin tümörü vakaları arasında : Ankara'dan gelen İrfan Özdemir isimli hastanın beynindeki 120 gm lık menenjiomun total eksizyonu (VII Milli Tıp Kurultayı'nda bildirilmiştir); 1942 yılında Polonya'lı bir hastanın posterior fossa tümörünün servo rezeksiyonu ile hastanın tam şifaya kavuşması (Türkiyenin ilk posterior fossa servo rezeksiyonudur ve Prof. Dr. Şükrü Aksel ile birlikte 1942 de Türk Tıp Cemiyeti'nde sunulmuştur; önemli vakalardandır. Mazhar Osman hocanın 1933 yılında ayrılması ile Bakırköy Hastanesi başına geçen İhsan Şükrü Aksel'in Avrupa'da nöropatoloji eğitimi almış olması beyin ve kord tümörlerine olan yaklaşımı etkilemiş ve ameliyat sayısında bir artma olmuştur. Hami Dilek'in 1940'lı yıllarda yaptığı birçok olgu Stamboul Şeriryatı mecmuasında yayınlanmıştır.

14 Ekim 1949 da Hami Dilek Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne tayin edildi. Burada 20 yataklı bir Nöroşirurji Servisi kurarak çalışmalarına devam etti ve 1947 yılında Sağlık Bakanlığı tüzüğüyle Nöroşirurji ayrı bir uzmanlık dalı kabul edilince Nöroşirurji Uzmanlığı vermiye başladı. 1962 yılına kadar 'Şef' olarak Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde kalan Hami Dilek bu tarihte emekli olmuş ve yerine, Bakırköy'deki ilk yıllarından beri onunla birlikte çalışan Op. Dr. Ertuğrul Saltuk atanmıştır. Ancak, Hami Dilek'in nöroşirurjiyen olarak yaşantısı Haydarpaşa'dan emekli olduktan sonrada aktif olarak devam etmiştir. 1968 yılında kurulan Türk Nöroşirurji Cemiyeti kurucu üyeleri arasında Samatya İşçi Sigortaları Hastanesi'nden katılan Op. Dr. Hami Dilek de vardı.

Op. Dr. Hami Dilek'in uzun ve çok verimli bir nöroşirurji yaşantısı olmuştur. Zamanına göre ileri sayılacak birçok beyin ameliyatı yapmış ve genç nöroşirurjiyenlerin yetişmesinde ve uzmanlaşmasında aktif olarak katkıda bulunmuştur. Bildiğim kadarı ile, Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nca tastikli ihtisas verme yetkisi olan ilk kişidir. **Dr. Vedat Öge, Dr. Aysima Altınok ve Dr. Özdemir Aral** ilk yetiştirdiklerinden olup bunları diğerleri takip etmiştir (13). Kanımca Op. Dr. Hami Dilek Türkiyenin gerçek anlamda ilk nöroşirurjiyenidir.

Kronolojik olarak Abdülkadir Cahit Tüner ve Hami Dilek'den sonra bu devrin üçüncü nöroşirurjiyeni, **Op. Dr. Cemil Şerif Baydur**'dur.

İzmir Memleket Hastanesi'nde Cerrahi Servis Muavini olarak çalışan Baydur —muhtemelen 1935 yılında— kendi hesabına Paris'e, Clovis Vincent'in yanına giderek nöroşirurji eğitimi gördü. Vincent'in servisinde ecnebi asistan statüsünde çalışarak Vincent'den nöroşirurji, Vincent'in klinik hastalarını takip edip aynı zamanda nöroloji polikliniği yapan Chavany'den nöroloji, Hotel Dieu Hastanesi Göz Kliniği Şefi Hartmann'dan göz dibi değerlendirilmesini, Tıp Fakültesi Anatomi Profesörü Rouviere'den nöroanatomi ve Salpetière Hastanesi patoloğlarından Bertrand'dan nöropatoloji ve tümör histolojisi öğrendi.

Fransa'dan aldığı Nöroşirurji Uzmanlığı sertifikasının Sağlık Bakanlığı tarafından tasdikinden sonra 23 Ocak 1937 tarihinde Nöroşirurji Uzmanı olarak Bakırköy Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesi'ne tayin edildi (6,19). Burada Hami Dilek ile birlikte nöroşirurji ameliyatlarına başladı. Bakırköy Hastanesi'nde çalışmaya başladıktan bir yıl sonra 1 Ocak 1938 tarihinde Silifke Memleket Hastanesi'ne tayini çıktı. Sağlık Bakanlığı'na yaptığı itirazın red edilmesi üzerine göreve gitmeyi red ederek cerrahi kadrodan ayrılmış ve 1940'lı yılların başlarında Parkinson hastalığının başlamasıyla idari görevler almaya başlamıştır. Ortalama 10 yıl süreyle çoğunluk idari görevlerde bulunan Cemil Şerif Baydur, İstanbul Sağlık Okulları Müdürü iken 30 Temmuz 1953 tarihinde tekrar Bakırköy Hastanesi Cerrahi kadrosuna uzman olarak tayin edilmiş ancak, Parkinson hastalığı nedeni ile nöroşirurji yapmayıp lepra servisindeki hastaların pansumanları ile meşgul olmuştur (19). 1959 yılında yaş haddinden emekli oldu.

Aktif bir nöroşirurjiyen olarak yaşantısının bir yıl gibi çok kısa bir süre olmasına karşın Cemil Şerif Baydur'un çok verimli bir yayın hayatı olmuştur. Yayınlarının çoğu Paris'deki eğitimi sürecinde ha-

zırlayıp yurda gönderdiği makalelerdir. Ayrıca, yurda döner dönmez, bilgi birikimini makale olarak yayınlamaya başlamıştır. Bunlardan 50 kadarı Stamboul Şeriryatı, Oftalmoloji, Poliklinik ve tıp dünyası dergilerinde yayınlanmış; bir kısım makaleleri de Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin Cumhuriyetin Kuruluşunun 15. Yılı münasebeti ile yayınladığı kitapta basılmıştır (19). Bakırköy Hastanesi'nde yaptığı ameliyatlar 1938 yılında VII. Ulusal Tıp Kurultayı'nda sunulmuştur.

Cemil Şerif Baydur'un, şüphesiz, Türk nöroşirurji literatürüne en önemli katkısı, 1937 yılında yayınladığı, «Nöroşirurji Bahisleri» isimli kitabıdır (5). Eski Türkçe olarak yayınlanmış olup nörotravmatolojiyi inceleyen M. Kemal Öge'nin «Cümcüme ve Dimağ Afetleri» isimli kitabı (37) bir yana bırakılırsa bu kitap Türkçe yayınlanmış ilk nöroşirurji kitabıdır.

«Nöroşirurji Bahisleri» 241 sayfalık bir kitap olup, çoğunluk, zamanının ünlü Avrupalı ve Amerikalı otörlerinin nöroşirurji konuları hakkındaki görüşlerini kapsamaktadır. Baydur öğrendiği bu bilgileri aktarırken zaman zaman Bakırköy'deki sınırlı olan tecrübelerinde konulara katmıştır. «Hocam Cl. Vincent'in sözleri» ile başlayan kitapta 36 adet şekil ve fotoğraf mevcuttur. Çoğu yabancı otörlerden alınan röntgen filimleri, his şemaları ve ameliyat şekilleri arasında Bakırköy Hastanesi'nde yapılan bir pneumoencephalografi fotoğrafı da bulunmaktadır. Papil ödem ve papilit ödematöz'ü ve Roussy'den alınmış Ependimoblastom, Oligodendroblastom, Ganglionerom, Nörospojiom, Nörinom ve Nevrom histolojik yapılarını gösteren 7 adet renkli resim de mevcuttur.

Türkçe yazılmış bu ilk nöroşirurji kitabı 1937 yılında memleketimizde uygulanan nöroşirurji hakkında bilgi vermesi amacıyla enteresandır. Ek olarak her nöroşirurjiyen bu kitapta kendisini enterese edecek bir paragraf rahatlıkla bulabilir. Ben, Kapsamı ve lisanı yönünden bir fikir vermesi amacı ile, kitabın giriş kısmını ve içinden birkaç paragrafı nakletmeyi uygun buldum.

## NÖROŞİRURJİ BAHİSLERİ

Operatör Doktor Cemil Şerif Baydur  
Bakırköy Akliye ve Asabiye Hastanesi  
Nöroşirurji Mütihazısı

## İÇİNDEKİLER

	<b>Sahife</b>
Başlangıç	3
Hocam Cl. Vincent'in sözleri	5
Nöroşirurjinin bu günkü durumu	8
Sahaya ve Mayi dimaği şevki (Fizyolojik malumat)	16
Mayi dimaği şevki ve sahayanın patolojisi	18
İdrosefali	20
Kıhıf dahili tazyik	22
Teşrihi marazi bakımından tümörler	26
Gliomlar ve parağliomlar ve dimağın kâzip tümörleri	27
Radyografik ve vantrikülografik röperajlar	33
Dimağ ve nühai şevki tümörleri ve diğer afetler	40
Nısıf küreği dimağ tümörleri ve diğer cerrahi afetleri	41
Dimağce tümörleri	53
Cezi dimaği tümörleri	66
Pedonküler tümörler	67
Kadrjemeler mahiyenin tümörleri (Pinealomlar)	69
Fosposterior araknoiditleri	71
Dimağ hurcları	77
Post tromatik ümmüssulbe altında lokalize hematomlar	111
Tromatik Sar'alar	117
Araknoidit optakyazmatikler	122
Hipofiz tümörleri	133
Dimağ anevrizmleri	170
Nühai şevki tazyikleri	175
Nühai şevki tromatizmleri had tazyikleri ve tedavileri	179
Nühai şevki tümörleri (Bati tazyikler)	179
Asabı muhitiye tromaaları ve nevraljileri	234
Asabı tev'emiselase nevraljisi	237
Ağrıları kesme cerrahisi	239

**Sayfa 6 Par. 3** Ameliyat bacağına eline alan mütehasşıs, dimağ tümörü olduğunu, nerede bulunduğunu bilmesi ve tabiatı hakkında bir kanaatı bulunması lazımdır.

**4 Bu esaslı malumatla beraber,** eğer operatör umumi cerrahide aynı ehemmiyeti haiz olmıyan birçok kaidelere riayet ederek ameliyatı yap-massa hasta yine ölür.

5 Hastayı mümkün mertebe kan kaybettirmemeye çalışmalıdır. Her zaman zannedildiğinden fazla kan kaybedilir. Bu kan ziyaları, çocuklarda ve tümörlerini uzun zamandan beri taşıyanlarda hemen gayri kabili temindir. Mesela büyük meninjomlar : Naklüddem daima kaybolan kanın yerini tutmaz. Hatta kan hacmi müsait miktarda ve vaktinde dahi yapılmış olsa hasta maklüddemden daha evvelki vaziyetinden fena olabilir. Ameliyatların kanı için çok hasis olmalıdır.

**Sayfa 22 Par. 1** Kalorimetrik usul ile idrosefalinin cinsini tayin etmek mümkündür. Her hangi canibi vantriküllerden birisine fenol ftalein sulfonik mahlülünü sıringa edilir ve bu maddenin nühai şevki içinde geçişi ve böbrekler vasıtası ile süzülüşü tetkik edilir. Madde mülevvene normal vaziyette bir dakika içinde mayi dimaği şevkiye geçer ve iki saat içinde yarısı vucuttan çıkar...

**Sayfa 34 Par. 5** Mayi dimaği şevkinin manometrik tazyiki çok mühim ve **Ayala** ve **Baldouzi** Coeficient'nin aranması, bir noktaya kadar tümör ile menenjit arasında teşhis tefriki yapmaya yarar. Formülü şudur :

**Mayi dimaği şevki hacmi X nihai tazyik  
İptidai tazyik**

6 Bu nisbet altıdan yüksekse bir menenjit seröz; eğer aşağı ise dimağ tümörüdür.

**Sayfa 99 Par. 2** Sol fusu muheynde bir hemanjiomdan ameliyat olan bir hasta. Bu adam çok fena bir vaziyette. Fevkâlade zaif, üç aydan beri kusuyor, iskelet gibi olmuş, ameliyattan başka bir çare yok. Tümör kaldırılıyor, fakat ameliyatın bidayetinden itibaren dimağda büyük bir ödem tesbit ediliyor. Tümörün tavazzu ettiği muheyne aşağı itilmiş ve atlasın içine tıklanmış vaziyette bulunuyor. Bir muheyne tümörü için bu kadar büyük bir dimağ görmek çok gayri tabii. Hasta yatağına yatırılıyor, konsian yerinde. Tazyik şiryanı 14. Teneffüs dakikada 18, nabız fena vuruyor, fakat bu arazlar bu hastada pek ehemmiyetli görülüyor. Çünkü hastalar alelade olarak nabızları ile ölmiyorlar. Vaziyeti endişe veren hasta akşam görülüyor Göz kapakları bir parça düşmüş, tıpkı uyumak isteyen genç çocuklarda olduğu gibi. Bu uykunun birinci zamanı ve hastanın hakiki uykusu olmayarak konsansiyansını kaybettiği safha. Sonra hastanın geçirdiği ameliyatı bilen hasta bakıcıdan hastanın nasıl yutkunduğu soruluyor, cevap veriyor : İyi yutuyor, fakat mayi uzun zaman ağzında muhafaza ettiğini görüyorum.



- 1 **Bu hal neyi gösteriyor? Mayi hastanın ağzına konulduğu zaman, Bel'in ikinci zamanını teşkil eden otomatik cihazın çalışmadığını gösteriyor.** Göz kapaklarının düşmemesi bel'in ikinci zamanının uzaması. Bu iki hadise şuurun azalmakta olduğunu gösteriyor...

**Sayfa 101 Par. 1 Teneffüsün** tahavvülleri çok ehemmiyetlidir. Dahili kühf bir afet taşıyan hastalar teneffüs ile vefaata ederler. Kalb ile vefaata etmezler. Otomatik teneffüs hareketleri durduktan kalb bir müddet, bazen on dakika hatta fazla işlemeye devam ettiği görülür...

**Sayfa 173 Par. 4 Anevrizmalar :**

Tedavi için afet etrafındaki şıryanı subatâsli raptedilir. Nısf küreî dimağ diğer taraftan tefemmüm ile gelen eviye vaziyeti kompaase eder. Bahusus anevrism eski ve daha evvelden oradan geçen kan miktarı kâfi derecede olmadığından diğer taraftan muvezavî gelen kanın miktarı çoğalmış bulunacaktır. Son zamanlarda yapılan birçok vakalarda bu ihtilaf olmadığı gibi anevrizmin tazyikinden mütevellit birtakım hafif tegayyürler hafiflemekte veya tamamiyle zail olmakta, hastalar uyku ve istirahatlerinin kazanmaktadırlar.

Nöroşirurjinin ilk üç adamı olarak kabul edilen bu gurubu takiben Üniversite dışında Bakırköy ve Haydarpaşa hastanelerinde nöroşirurjiyenler yetişmiştir.

Bu ilk üçü yakından takip eden **Op. Dr. Ertuğrul Saltuk'dur** (13). Ertuğrul Saltuk eğitimini Türkiye'de tamamlamış ve nöroşirurji Uzmanlık belgesini Türkiye'de almış bir nöroşirurjiyendir. Genel Cerrah orijinli olmasına karşın gerek Bakırköy'deki internliği sürecinde gerekse cerrahi ihtisası sürecinde Dr. Hami Dilek ile yakın ilişkisi nedeniyle birçok nöroşirurjikal vaka müdahalesine aktif olarak katılmıştır. İnternlik eğitimini Dr. Hami Dilek'in yanında tamamlayan Ertuğrul Saltuk Cerrahi Uzmanlığı'nı aldıktan sonra 1946 yılında Bakırköy Hastanesi'ne Hami Dilek'in yanına şef muavini olarak atanmış ve onunla birlikte nöroşirurji vakalarına müdahale etmeye başlayarak bu alanda ilerlemeye başlamıştır. 1949 yılında Hami Dilek'in Haydarpaşa Numune Hastanesi Nöroşirurji Şefliği'ne atanması ile ondan boşalan yere Ertuğrul Saltuk atanarak 1957 yılına kadar Bakırköy Hastanesinde şef olarak çalışmıştır.

Egas Monis'in ilk olarak 12 Kasım 1935 yılında uyguladığı Frontal Lobotomi ameliyatı 1940 ve 1950'li yıllarda tüm dünyada yaygın olarak kullanılmaktaydı. Sonradan, insan tabiatında ve motivasyonunda oluşturduğu istenmeyen etkiler nedeniyle terkedilen ve hatta Ame-

rika Birleşik Devletleri'nde yasaklanan bu ameliyat, 1949 yılında Egas Moniz'in Nobel ödülü almasına neden olmuş ve 1950 yılları başlarında popülaritesi doruk noktaya erişmiştir. Psikoşirurjikal bir ameliyat yöntemi olan frontal lobotomi Türkiye'de Bakırköy Hastanesi'nde Ertuğrul Saltuk tarafından bolca yapılmıştır.

İlk frontal lobotomi ameliyatını 3 Kasım 1950 tarihinde yapan Saltuk, yöntemi farklı endikasyonlarda ve değişik teknik varyasyonlarda denemiş; anlamlı sonuç aldıklarını Türk Tıp Cemiyeti'nde sunarak Türk Tıp Cemiyeti Bülteni'nde yayınlamıştır.

1957 yılında Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne Nöroşirurji Kadrosunda Şef Muavini olarak atanan Ertuğrul Saltuk 1964 yılında Şef olmuş ve 1979 yılında emekli olana kadar Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Şef olarak çalışmıştır.

Hami Dilek'in yanında yetişen ilk nöroşirurjiyenlerden birisi de Vedat Öge'dir. 1951 yılında Hami Dilek yanında asistanlığa başlayan Vedat Öge 1955 yılında uzman oldu. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Nöroşirurji Uzmanı olarak çalışan Öge 1961 - 1962 yıllarında Şef Muavinliği yaptı ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek orada yerleşti (6,12).

Görüldüğü gibi 1950'li yıllarda nöroşirurji temel olarak Bakırköy Akıl ve Sinir Hastanesi ve Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde uygulanmış, geliştirilmiş ve eğitimi verilmiştir. Sağlık Bakanlığı (o zamanın adlandırılmasıyla Sihat ve İçtimai Yardım Bakanlığı) kontrolünde olan bu hastaneler nöroşirurjinin ilk uygulandığı yerlerdir. Bu dönemde birçok, zamanınca ileri, nöroşirurji vakaları yapılmıştır.

Avrupa ve özellikle Fransız ekolünde başlayan Türk Nöroşirurjisi'nin kurulup yerleşmesindeki, tartışmasız, en etkin kişi Mazhar Osman Uzman hoca ve ilk nöroşirurjiyenler Abdülkadir Cahit Tüner, Hami Dilek ve Cemil Şerif Baydur'dur. Bu gurup içinde Hami Dilek 28 yıllık devamlı katkısıyla özel bir yer tutar.

### **İstanbul Üniversitesi bünyesinde Nöroşirurji'nin kurulması :**

1 Ağustos 1933 de 2252 sayılı Büyük Millet Meclisi kararıyla İstanbul Darıffunun'u lağvedilerek İstanbul Üniversitesi kuruldu ve Tıp Fakültesi 1909 yılında yerleştirildiği Haydarpaşa Numune Hastanesi'nden alınarak Rumeli yakasına taşındı. Dekanlık Beyazıt'daki Üniversite binasına yerleştirilerek tıp ile ilgili eğitim kurumları İs-

tanbul'un 5 hastanesine dağıtıldı. Bu dağıtımda cerrahi ve dahiliye klinikleri ile diğer kliniklerin çoğu Çapa, Haseki Cerrahpaşa üçgenine yerleştirilirken 3 klinik Gureba Hastanesi'ne yerleştirilip Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde Psikiyatri ve Nöroloji ayrı birer bölüm olarak kuruldu.

Bu dönemler Almanya'da Nasyonel Sosyalist Parti'nin kuvvetlenerek etki ve baskısını arttırdığı dönemlerdir. Bu baskılara hedef olan birçok Alman doktor Türkiye'ye gelerek çalışmışlar, Üniversite seviyesinde planlama ve eğitime katkıda bulunmuşlardır.

Bu kişilerden birisi olan **Prof. Rudolphe Nissen** Cerrahpaşa I. Cerrahi Kürsüsü'ne başkan olarak atandı. «**Sauerbuch**» ekolünün parlak bir temsilcisi olan Nissen akciğer cerrahisinde büyük bir otorite olmasının yanında her tip ameliyatı ve bu arada nöroşirurjikal vakaları da başarılı bir şekilde yaparak, Cerrahpaşa Nöroloji Kliniği Şef'i Ahmet Şükrü Emed'in sinir sistemi lokalizasyonlarını yaptığı vakalara nöroşirurjikal girişimlerde bulunmuştur (26,27).

Bu vakalardan ilginç olan 5 tanesi, 1934 yılında Türk Cerrahi Mecmuası'nda yayınlanmıştır (21).

#### **Vakalar :**

1. Sol sulkus sentraliste travma sonrası beyin kisti.
2. Sol sulkus sentraliste yaralanma sonrası rammolisement kisti.
3. Lobus oksipitalis yaralanması sonucu confluens ventrikülümde yırtılmadan ileri gelen büyük intradural ve ekstradural hematoma.
4. 7'nci boyun ve 1'inci sırt vertebraları seviyesinde medulla uru (Fibro Anjioma).
5. 7-8 sırt vertebraları seviyesinde kanalis spinalis uru (Psmömöz Menenom).

Bu vakalar haricinde yaptığı bir hipofiz bölgesi tümörü vakası cerrahi yaklaşım yönünden sansasyon yaratmış ancak hasta postoperatif dönemde kaybedilmiştir (31).

İstanbul Üniversitesi bünyesinde Nöroşirurji birbirini takip eden fasıllarla ve birazda karışık bir gelişim sonucunda; Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde **Dr. Feyyaz Berkay** ve Çapa Tıp Fakültesi'nde **Dr. Bülent Tarcan** tarafından gerçekleştirilmiştir. Her iki kurucuda Dr. Nissen'i izleyip onun etkisi ile Nöroşirurji'yi meslek seçmiş kişilerdir. Cerrahpaşa'da Nöroşirurji Genel Cerrahi'nin bir seksiyonu olarak 1951 yılında başlamış ancak bağımsız bir bölüm olması 1971 yılında

gerçekleştirilmiştir. Buna karşın Çapa'da Nöroşirurji'nin Genel Cerrahi'nin bir seksiyonu olarak çalışmaya başlaması 1953 yılında başlamış ancak Çapa Cerrahpaşa'dan daha önce 1968 yılında bağımsız bir kürsü haline gelmiştir.

### Cerrahpaşa'da Nöroşirurji'nin kurulması :

Cerrahpaşa Cerrahi Kliniği'nin ileriye dönük planlanmasında **Prof. Rudolphe Nissen** ve **Prof. Burhanettin Toker** hocalar Nöroşirurji'nin dünyadaki örneklerine benzer şekilde - ayrı bir uzmanlık dalı olması gerektiğine inanarak, bu konuda atılımda bulundular. Bunlardan birisi Sağlık Bakanlığı ve o zamanlarda Üniversitenin bağlı bulunduğu Milli Eğitim Bakanlığı nezdinde yapılan uzmanlık tüzük değişikliği çabalarının başlatılması ki bu çabalar sonucunda 1947 yılında Nöroşirurji ayrı bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmiştir; diğeri ise cerrahi kliniğinden genç bir kişinin nöroşirurji dalında eğitimini sağlamak olmuştur.

Bu eğitim için, I. Cerrahi Kliniği'nde 1941 yılında Cerrahi Uzmanı olup 1945 de Doçent olan ve nöroşirurjiye olan ilgisi bilinen Dr. Feyyaz Berkay seçilip 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilerek Nöroşirurjiyen olarak eğitilmesi desteklenmiştir (6,8,9).

1946 yılı başında Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Berkay 1947 yılına kadar Montefiore Hastanesinde **Dr. Leo Davidof**'un yanında Nöropatoloji ve Nöroanatomi eğitimi gördü. 1947 yılı başarısında St. Louis Üniversitesi, Tıp Fakültesi Nöroşirurji Bölümü'ne geçerek burada 5 yıl süreli nöroşirurji eğitimi gördü.

Tam bir nöroşirurji eğitimi alan Berkay, bu eğitim sürecinde zamanının birçok ünlü nöroşirurji merkezlerini görüp ünlü nöroşirurjiyenleri izleme olanağı buldu. Eğitimi sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'nde serbest nöroşirurjiyenlik yapmak için gerekli olan «**Board**» imtihanına girmeye hak kazanan Berkay 1951 yılında Cerrahpaşa'ya dönerek, cerrahi şefi olan **Burhanettin Toker**'in desteği ile cerrahiye bağlı 20 yataklı bir Nöroşirurji Servisi kurarak çalışmalarına başladı. 1952 yılında kısa bir süre için tekrar Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Berkay **American Board of Neurological Surgery** imtihanını vererek Board sertifikası aldı. Amerikan Nöroşirurji Board Sertifikası olan ilk Türk Nöroşirurjiyenidir.

Nöroşirurjiyen olarak eğitilmesi sonucu Cerrahpaşa'da nöroşirurjikal uygulamaları başlatması ve fakülte programına konacak Sinerji Cerrahisi derslerini vermesi planlanan Berkay için 1951 yılı ve-

rimli geçti. Başta hocası Burhanettin Toker olmak üzere Cerrahpaşa'ya taşınan Nöroloji Kliniği başkanı Dr. N. Polvan ve Bakırköy Akıl ve Sinir Hastanesi Psikiatri Direktörü İhsan Şükrü Aksel'in destekleri ile nöroşirurji hızlı ve verimli bir çalışma temposu içine girdi. Ancak, Burhanettin Toker'in ani vefatı ile genel cerrahinin desteği ortadan kalkıp, içinde bir seksiyon olarak kabul edilen, nöroşirurji kösteklenmeye başlandı. İlk olarak nöroşirurjinin yatak sayısı azaltıldı, tam bağımsız bir bölüm olma çabaları engellendi ve sinir sistemi dersleri aynı zamanda genel cerrahlarca verilmeye başlandı (9,42).

Tüm bu olaylardan kaynaklanan huzursuzluk ve gereksiz çekişmeler sonucu olarak Nöroşirurji Genel Cerrahi'nin bir seksiyonu olmaktan ayrılarak Nöroloji Kürsüsüne bağlanmış ve Nöroloji binasının üstüne bir kat eklenerek 1954 yılında 12 yatak, bir ameliyathane, bir baş asistan ve biri ameliyathane hemşiresi olan 5 kilişik personelle çalışmaya başlamıştır.

Cerrahpaşa Nöroşirurji seksiyonunun gelişimi bundan sonraki bir 10-15 yıllık dönemde de yavaş ve zor olmuştur. Gerek asistan gerekse de yapılan vaka sayısı olarak, en azından, Dr. Berkay'ın istediği gibi bir gelişme gözlenemedi. 1963 yılında «Seksiyon Yönetmeliği» nin kabul edilmesi ile Cerrahpaşa ve Çapa hastanelerinde Psikiyatri, Nöroloji ve Nöroşirurji ayrı birer seksiyon olarak tek bir kürsü içinde birleştirilmiş; ancak bu yönetmeliğin ve 1964 yılında Feyyaz Berkay'ın Profesör olmasının nöroşirurjiye önemli bir yararı olmamıştır. Problemler hep aynı olarak (yatak, personel, ödenek, alet ve asistan sorunları) devam etmiştir. Bu devrede nöroloji asistanları 2-3 aylık sürelerde nöroşirurji rotasyonları yaparak asistan açığını kaparlardı. Kısacası bu daha çok nöroloji asistanlarının eğitimlerine bir katkıda bulunarak cerrahi orientasyonu olan nörologların yetişmesinde katkıda bulunmuştur.

Nöroşirurji'nin gelişmesinin ana şartı olan ayrı ve bağımsız bir kürsü olması çabaları sürdürüldü. 1967 yılında Berkay 3 ana seksiyonu olan Nörolojik Bilimler ve Psikiyatri Kürsüsü'nün 3 ayrı kürsü olarak organize edilmesini öngören bir raporu Fakülte Kurulu'na sundu. Ancak, bu raporun görüşülmesinden önce İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin ikiye ayrılarak Çapa ve Cerrahpaşa'da birbirine paralel seksiyonları olan iki ayrı Tıp Fakültesi kurulması kararı alınarak Berkay'ın girişimi sonuçsuz kalmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde yapılan bir reorganizasyonla Tek kürsü olarak organize edilen Nöro-

lojik Bilimler ve Psikiyatri Kürsüsü'ndeki Nöroşirürji Seksiyonu asistan sayısı 3'e yükseltilip bir adet Doçent kadrosu verilmiş, asistan açığının kapatılması amacıyla genel cerrahi asistanlarının 4'er aylık sürelerle Nöroşirürji rotasyonları yapmaları kararlaştırılmıştır.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi bünyesinde, Nöroşirürji'nin ayrı bir kürsü olması ancak 1971 yılında —Dr. Berkay'ın çalışmalarına başlamasından 20 yıl sonra— yeni bir reorganizasyon sonucu gerçekleşmiştir. Bu zamandan sonra Cerrahpaşa Nöroşirürji yatak, asistan, personel ve alet imkanlarını arttırarak daha hızlı bir gelişme olanağı bulmuş ve bu günkü durumuna gelmiştir.

**Prof. Dr. Ertuğrul Sayın, Prof. Dr. Ali Çetin Sarıoğlu** Berkay'ın yetiştirdiği nöroşirürjiyenlerdendir.

#### Çapa'da Nöroşirürji'nin kurulması :

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Ünitesi'nde Nöroşirürji'nin kurulmasına paralel olarak Çapa Ünitesi'nde de Nöroşirürji'yi kurma çabaları başlatılmıştır. Çapa'da II. Cerrahi asistanı olup uzmanlığını aldıktan sonra nöroşirürjikal vakalarla ilgilenmeye başlayan **Dr. Bülent Tarcan** (6,26,27), 1949 yılında doçentliğini alınca cerrahiye bağlı olarak nöroşirürji vakalarını yapması düşünüldü. Bu düşünce ile Dr. Tarcan birtakım basit nöroşirürjikal vakalara müdahale etmeye ve bu arada dışarda eğitim şartlarını araştırmaya başladı. Çapa Ünitesi'nin maddi olanakları yetersiz olduğu için Tarcan 1950 yılında İngiliz Kültür Derneği bursuna müracaat ederek gelişmekte olan bir bilim dalında eğitimi için burs imkanı aradı. Bursu kazanan Tarcan Londra'ya giderek **Dr. D.W.C. Northfield, Dr. Normann Dott** ve **Dr. Pennyhaker** yanında toplam 3 yıl nöroşirürji eğitimi görerek 1953 yılında Çapa'ya geri döndü ve Genel Cerrahi Kürsüsü'ne bağlı bir Nöroşirürjiyen olarak çalışmalarına başladı. Sağlık Bakanlığı'nca gerekli görülen Nöroşirürji Uzmanlığı sınavını verdikten sonra Genel Cerrahi kürsüsü içinde ayrı bir Nöroşirürji Servisi kurulmuş ve bu servis Tarcan'a verilerek yalnız nöroşirürji vakaları ile ilgilenmesine olanak tanınmıştır. Bu çalışmalar Genel Cerrahi Kürsüsü tarafından, özellikle **Prof. Dr. Halit Ziya Konuralp**'in başkanlığı döneminde, destek görmüş; ancak yine de cerrahiye bağlı bir ünite olarak, cerrahi asistanlarının rotasyonları ile asistan açığı kapanarak sürdürülmüştür. **Bülent Tarcan** 1961 yılında Profesör olunca nöroşirürji adına istekleri arttı. Genel Cerrahi Doçenti olarak yapamadıklarını Nöroşirürji Profesörü olarak yapmak istedi. Bu isteklerinin yerine getirilmemesi ya-

nında Genel Cerrahi Kürsüsü ile olan ilişkileride soğumaya başladı. Tüm bu olaylar ve Cerrahpaşa'daki kadar olmasa bile yeterli çekişmeler sonucunda 1966 yılında Cerrahpaşa'dan 12 yıl sonra, Çapa Nöroşirurji Genel Cerrahi'den ayrılarak Nöropsikiyatri Kürsüsü'nün ayrı bir seksiyonu haline geldi.

Çapa'da oluşan bu değişikliğin, nöroşirurji yönünden, en müsbet yanı kürsü başkanlığına Bülent Tarcan'ın atanmasıdır. Kürsü başkanı olması Tarcan'a daha büyük bir serbesti ve daha fazla olanak sağlayarak seksiyonlaşmayı hızlandırmıştır. 1967 yılında Tıp Fakültesi'nin ikiye ayrılması ile Tarcan'ın etkinliği artmış ve 1968 yılı başlarında Çapa Nöroşirurji ayrı ve bağımsız bir kürsü haline gelmiştir. Çapa Nöroşirurji'nin kürsü oluşundan sonra **Dr. Hüsamettin Kerim Gökay** Doçent olarak atanmıştır.

Hüsamettin Kerim Gökay, İstanbul Tıp Fakültesi'nde FKB'yi okuduktan sonra 1946 yılında Amerika Birleşik Devletlerine giderek İndiana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Nöroşirurji'yi seçen Gökay bir yıl İndiana Medical Center'de cerrahi internliği yaparak bu sürenin sonunda Chicago Memorial Hastanesi'nde **Dr. Paul C. Bucy** yanında Nöroşirurji asistanlığına başladı. 1955 yılına kadar **Bucy, Percifal Bailey** ve **Gibbs** gibi zamanının önde gelen otoritelerinin yanında nöroşirurji, nöroloji ve nöropatoloji eğitimini tamamlayan Gökay İndiana Üniversitesi Tıp Merkezi Hastanelerinde Nöroşirurji baş asistanlığı ve North Western University Wezley Memorial Hospital'de Bucy'nin muavini olarak çalıştı (6). 1955 yılı sonunda American Board of Neurological Surgeons imtihanını vererek Board Sertifikası aldı. Türkiye'de bu sertifikayı almış olan ikinci nöroşirurjiyendir.

1956 yılında yurda dönen Gökay'ın bu gerçekten etkileyici eğitim seviyesi, her nedense, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi idarecilerini pek etkilememiş ve Gökay Haydarpaşa Hastanesi'ne baş asistan olarak tayin edilmiştir. Burada çalışan ve askerliği sürecinde Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde nöroşirurji vakalarına müdahale eden Gökay, askerliğinin tamamlanması ile İstanbul Üniversitesi I. Cerrahi Kliniği'nde nöroşirurji uzmanı olarak çalışmıştır. Bu bölümdeki kısa süreli ve gerekli verimi alamadığı çalışması sonunda 1958 tarihinde Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne Nöroşirurji uzmanı olarak tayin edilen Gökay 10 yıl burada çalışmış ve 1968 yılında Çapa Nöroşirurji Kürsüsü'nün kurulmasıyla buradaki akademik kadroya Doçent olarak atanmıştır.

1968 de ayrı bir kürsü oluşundan sonra Çapa Nöroşirurji gelişimini hızla sürdürmüştür. Bülent Tarcan başkanlığındaki Çapa'dan **Dr. Umur Kaya, Dr. Beyhan Özmen** (genç yaşta vefaata etmiştir) gibi nöroşirurjiyenler yetişmiştir. 1984 yılında yaş haddinden emekli olan Bülent Tarcan'ın yerine **Prof. Dr. Umur Kaya** atanmıştır. **Dr. Cengiz Arslan, Dr. İnan Turatan** ve **Dr. Kırac Türker** Çapa'dan yetişen nöroşirurjiyenlerdir.

İstanbul Üniversitesi içerisinde nöroşirurjinin gelişmesi çeşitli engellemeler ve imkansızlıklar sonucunda zor ve yavaş olmuştur. Ancak bağımsız kürsüler haline geldikten sonra imkanlar artmış ve gelişim hızlanarak rayına oturabilmiştir. Yeni oluşan bu uzmanlık dalının kabul ve yayılımı için İstanbul'lu nöroşirurjiyenlerin Üniversite ve Tıp Fakülteleri seviyelerindeki mücadeleleri, bu tip bir yazıda etik kaidelerin müsaade edebileceği kadarıyla bile, ibret vericidir.

#### **Ankara Üniversitesi bünyesinde Nöroşirurji'nin kurulması :**

1937 yılında, Atatürk'ün isteği üzerine Ankara'da bir Tıp Fakültesi kurulması düşünülmüş ve 9 Haziran 1937 tarih, 3228 sayılı kanunla karara bağlanmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle bu projenin gerçekleşmesi gecikerek Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi 20 Haziran 1945 tarihinde 4761 sayılı kanunla kurularak 1946 yılında eğitime başlamıştır (12).

Kuruluşu sırasında Gülhane Askeri Tıp Akademisi olan Cebeci Hastanesi'nden 370 ve Numune Hastanesi'nden 130 yatak alınarak 500 yataklı eğitim hastanesi oluşturulmuş, eğitim kadrosu Gülhane Askeri Tıp Akademisi hocaları sivil kadrolarla desteklenerek tamamlanmıştır.

Bu dönemde Numune Hastanesi'nde bulunan II. Cerrahi Kliniği direktörlüğüne **Prof. Dr. E. Melchior** ve Nöroloji Kliniği başkanlığına **Prof. Dr. Şükrü Yusuf Sarıbaş** getirildi. Bu dönemden başlayarak Yusuf Sarıbaş hocanın tanı ve cerrahi endikasyonlarını koyduğu nöroşirurjikal vakalara Melchior'un müdahale ettiği görülmektedir. Acil travma vakaları yanında trepanasyon, laminektomi ve çocuklardaki meningesel vakalarına müdahale yapılmaktaydı (15,17).

Melchior tarafından başlatılan bu, genel cerrahların nöroşirurji vakalarına müdahale etme geleneği, 1954 yılında Melchior'un ayrılımsından sonrada II. Cerrahi Kliniği'nin bir geleneği olarak sürmüş ve Melchior'un yetiştirdiği Dr. Osman Akata, Dr. Kamil İmamoğlu ve Dr. Naci Ayrıl bu tip vakalara müdahale etmeye devam etmişlerdir (1).



Dr. Akata o zamanlar menenks kanaması olarak adlandırılan subaraknoid kanamalarda ponksiyon lomber yapılarak iki bardak kanlı likör alınması gerektiğini ve tedavinin her gün hastanın likörü beraklaşınca kadar sürdürüldüğünü hatırlamaktadır (1). Yapılan ameliyatlara çoğunlukla laminektomi, periferik sinir ve menengosel vakalarına sınırlı kalmış; daha seyrek olarak kulak ameliyatlarından sonra gelişen temporal apselerde trepanasyonla gelen cerrahlar tarafından boşaltılmıştır.

Bu gurup içerisinde Dr. Naci Ayrıl daha sonra Amerika Birleşik Devletlerinde gördüğü eğitim sürecinde nöroşirurji ile ilgilenmiş ve Ankara Ü. Tıp Fakültesi II. Cerrahi Kliniği'ne bağlı bir Nöroşirurji Ünitesi'nin kurulmasında önder olmuştur.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesi içerisinde nöroşirurji genel cerrahiye bağımlı olarak limitli ve sporadik olarak uygulanırken 1956 yılında Ankara Ü. Tıp Fakültesine bağlı olarak **Prof. Dr. İhsan Doğramacı** tarafından **Çocuk Sağlığı Bilimsel ve Sosyal Araştırma Enstitüsü** kuruldu. Bu kuruluş nöroşirurjinin gelişmesi ve tüm Türkiye'ye yayılması yönünden bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Başlangıçta Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlı olarak kurulan kuruluş kısa bir süre içerisinde gelişerek Hacettepe Çocuk Hastanesi, Hacettepe Tıp Merkezi ve Hacettepe Tıp Fakültesi olarak ileri atılımlar yapmış ve bu müessese içerisinde nöroşirurji Dr. Doğramacı tarafından güdümlü olarak desteklenmiştir.

Nöroşirurjinin gelişimi incelenirken Hacettepe ve Ankara Ü. Tıp Fakültelerindeki gelişim ayrı ayrı incelenmelidir. Ancak, her iki kuruluşta da nöroşirurjinin yerleşip yeşermesindeki temel kişi tartışmasız **Dr. Nurhan Avman'dır**.

#### **Hacettepe'de Nöroşirurji'nin kuruluş ve gelişmesi :**

Yukarıda bahsedildiği gibi Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin gelişimi sürecinde 1956 yılında Dr. İhsan Doğramacı tarafından Tıp Fakültesi'ne bağlı Çocuk Sağlığı Bilimsel ve Sosyal Araştırma Enstitüsü kuruldu. Başlangıçta Hacettepe ve Gülveren semtlerinde ufak birer Sağlık Enstitüsü olarak başlayan bu kuruluş Dr. Doğramacı'nın gayretleriyle, kısa zamanda büyük bir atılım yaparak Hacettepe bölümü 1958-1959 yıllarında tam teşekküllü bir çocuk hastanesi haline getirildi. Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü olarak isimlendirilen bu kuruluşta Çocuk Cerrahisi, Çocuk Kalb Cerrahisi ve Çocuk Ortopedisi gibi cerrahi birimler yanında birde Nöroşirurji Birimi kurularak 1958

yılı sonlarında ameliyathane hizmete girmesi ile bir fiil nöroşirurji başlamış oldu.

Burada bir noktayı vurgulamak isterim. Hacettepe'de Nöroşirurji, mevcut bir nöroşirurjiyenin çabaları ile kurulmamıştır. Bunun tam aksine, çocuk ile ilgili tüm birimlerin bulunmasının amaçlandığı bir hastanede nöroşirurji birimi de kurulmuş ve bu birime nöroşirurjiyen aranmıştır. Bu işin başını Dr. İhsan Doğramacı çekerek, o zamanlar bir üst ihtisas dalı olarak genel cerrahi üzerine iki yıl yapılan nöroşirurji için, yeterli sayıda doktor bulunmadığı zamanlar genel cerrahi uzmanı olarak çalışmak amacı ile müracaat edenlerle yaptığı görüşmelerde onlara nöroşirurji veya kalp cerrahisini önererek bu dallarda çalışmalarını sağlamıştır. Bu dönemlerde Hacettepe'nin çeşitli dallarında çalışmak için müracaat eden bu günkü nöroşirurjiyenler ilk tercihlerinin nasıl Dr. Doğramacı tarafından nöroşirurjiye yönlendirildiğini anımsarlar. Zaman içerisinde azalan bu güdüm, ilk dönemlerde enteresan seviyelerde olmuştur. 1965 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Kalp Cerrahisi ihtisası yapmış olup «Board» sertifikası alan Dr. Atilla Sunay, Göğüs Cerrahisi'nde çalışmak istemesine karşın Nöroşirurji'ye asistan olarak alınmış ve Dr. Sunay bir müddet sonra Nöroşirurjiyi bırakarak Amerika'ya geri dönmüştür. Biraz dramatik olarak kabul edilebilecek bu örnekteki amaç Dr. Doğramacı'nın, diğer bölümler gibi, nöroşirurjinin'de kurulmasındaki kararlılığını ve Hacettepe'de oluşan hoca ve asistan seviyesindeki trafik yoğunluğuna bir açıklık getirmektir.

1958 yılı sonlarında, o zamanki adıyla Çocuk Hastanesi'nin Kızılay servisinde içinde iki ameliyat masası olan bir ameliyathane ve bir sterilizasyon odası olan bir ünite, diğer pediatrik cerrahi müdahaleleri ile birlikte pediatrik nöroşirurjide başladı (17).

Nisan 1960 tarihinde Kerkük Türklerinden olup Amerika Birleşik Devletleri Pennsylvania Üniversitesi'nde Nöroşirurji eğitimini tamamlayarak Irak'a geri dönmüş olan **Vahdettin Türkmen İhsan Doğramacı'nın** davetiyle Türkiye'ye gelerek Hacettepe'de Nöroşirurji Bölümü'nü kurdu. Kendi özel nöroşirurji seti ile ameliyatlara başlayan Türkmen «**Nöroşirurjide Serebral Anjiografinin Değeri**»\* isimli bir uzmanlık tezi vererek Hacettepe'nin ilk Nöroşirurjiyenini oldu. İki çizim, 7 referans ile toplam 11 daktilo sayfası olan bu tez, şimdiki tezlerle mukayesede, kısa ve basit görülürse zamanında yeterli bulunmuştur. Çok bilgili ve titiz bir nöroşirurjiyen olan Türkmen pediatrik nöroşirurji ile ilgili tüm vakalara müdahale etmeye başladı. Bu arada gelen

ve sayıları giderek artan büyük vakaların ameliyatları Tıp Fakültesi genel cerrahi ameliyathanelerinde yapıyordu. Türkmen'in yardımcıları genel cerrahi asistanları ve genel cerrahi üzerine iki yıllık nöroşirurji eğitimi alarak nöroşirurjiyen olmak isteyen genel cerrahi uzmanlarıydı. Bu dönemde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi'den uzmanlığını almış olan **Dr. Aykut Erbenği** 2 yıllık Nöroşirurji üst ihtisası yapmak üzere nöroşirurjiye başladı.

Bir yıl süreyle Hacettepe'de kalan Türkmen bu arada iki adet de yayın yaptı (40,41). Bir yıl sonunda Türkmen —muhtemelen Dr. Doğramacı ile gelişen bir anlaşmazlık sonucu olarak— aniden, bir sabah Hacettepe'yi bırakıp Amerika Birleşik Devletlerine geri döndü. 1964 yılında orada geçirdiği bir trafik kazası sonucunda vefaatt etti.

Vahdettin Türkmen'in Amerikaya dönüşünü takiben 1960 yılı başında nöroşirurji eğitimini Amerika Birleşik Devletlerinde yapmış olan Dr. Nurhan Avman, İhsan Doğramacı'nın davetiyle Hacettepe Çocuk Hastanesi Nöroşirurji Bölümü'nün başına geçti.

**Dr. Nurhan Avman** (29), 1952 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olup askerlik görevini yaptıktan sonra genel cerrahi ihtisası yapmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne North Western Üniversitesi'ne bağlı «The American Hospital of Chicago» da **Philip Torek**'in yanına gitti. 1954 yılı başında cerrahi internliğine başlayan Avman o yaz ameliyat izlemek amacı ile gittiği, Boston Lahey Clinic'de ünlü nöroşirurjiyen **James Poppen**'i izleme imkanı buldu. Kendi deyimi ile Poppen ve nöroşirurjinin büyümesine kapılan Avman, nöroşirurjiyen olmaya karar verdi ve bu isteğini şefi Torek'e bildirdi. Torek bu isteği anlayışla karşılamış ve o zamanlar yeni uzmanlık vermeye başlayan Lahey Clinic'li Poppen ile konuşarak Dr. Avman'a yardımcı olmuştur.

Torek'in referansı ile Poppen Dr. Avman'ı kabul etti. Ancak o yılki eğitim kadrosu dolduğu için eğitiminin ancak 1956 yılı Ocak ayında başlayabileceğini söyledi. Bir yıllık bir süreyi açıkta geçirmesi gereken Dr. Avman yine patronu Torek tarafından desteklenerek ek bir yıl cerrahi residentliği yapması kabul edilmiştir. Dr. Avman hocası Torek'ten gördüğü bu desteği daima minnetle anmıştır.

\* Nöroşirurjide Serebral Anjiografinin Değeri : Vahdettin Türkmen, Asistanlık Tezi : Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi, Dem. No. : 220.

Avman 1956 yılı başından başlayarak bir yıl Dr. Poppen'in yanında Nöroşirurji resident'i olarak çalıştı. Özel bir klinik olduğu için bir yıl üzerinde eğitim vermesi «American Association of Neurological Surgeons» tarafından kabul edilmeyen Lahey Clinic'deki süresini tamamlayan Dr. Avman 1957 yılında Dartmouth Tıp Fakültesi Nöroşirurji Departmanı'na geçti. Burada Mary Hitchcock Memorial Hospital ve Veterans Administration Hospital'de Dr. Earnest Sacs'ın direktörlüğünde 1959 yılında eğitimini tamamladı. Mayıs 1959 da Amerikan Nöroşirurji Board imtihanına girip bu imtihanı başarıyla vererek Board Sertifikası aldı. Türkiye'de Board sertifikası olan 4 nöroşirurjiden üçüncüsüdür.

1959-1960 yılları arasında «Neurosurgery research fellow» olarak Yale Üniversitesi Çocuk Hastanesi ve Peter Bent Brigham Hastanesi'nde çalışan Avman, bu dönemde Dr. Doğramacı ile anlaşarak Hacettepe'ye geldi.

1960'lı yıllarda tüm Hacettepe'de ve bu arada Hacettepe Nöroşirurji'de de çok hızlı gelişmeler olmuştur. 1960-1965 yılları arasında Dr. Nurhan Avman Hacettepe nöroşirurjisini tek başına omuzladı. Bu zaman içerisinde Hacettepe'ye gelen ve giden asistan ve uzmanlar yönünden karışık bir dönem yaşandı.

1959 yılında Vahdettin Türkmen'in yanında Nöroşirurji asistanlığına başlayan Aykut Erbenđi, Dr. Avman'ın yanında Nöroşirurji uzmanı oldu. Hacettepe'nin Genel Cerrahi uzmanlığı üzerine yetiştirdiği ilk Nöroşirurji uzmanı olan Erbenđi kısa bir süre Hacettepe'de Dr. Avman ile beraber, onun uzmanı olarak çalıştıktan sonra Amerika Birleşik Devletlerine gitti. Burada, Dr. Avman'inkine çok benzer bir eğitim sürecine girerek Dartmouth Tıp Okulu'na bağlı hastanelerde ve Lahey Clinic de 5 yıllık bir eğitim gördü.

Dartmouth Tıp Okulu Nöroşirurji Departman Şefi olan ve gerek Avman gerekse Erbenđi'nin hocası olan Earnest Sacs bu görevden emekli olduktan sonra birlikte çalıştığı asistan (resident) ler hakkında bir «limeric» yazarak asistanlarına göndermiştir. Amerikan edebiyatında 5 mısralık mizahi manzume olarak yaygın bir şekilde kullanılan bu şiir formunda tüm asistanları ile birlikte Dr. Avman ve Dr. Erbenđi için yazdıkları Dr. Avman'a gönderdiği kopyadan aşağıya nakledilmiştir (24).

### THE RESIDENTS

It is hard to respond to this tribute  
But I just couldnt sit and be mute,  
So I'll try not to cry  
(Tears come quick to my eye)  
And here come some facts absolute.

1957-1959 P'ump Avman came here from Turkee,  
He had already trained some at Lahee  
His laugh and his humor  
Soon led to the rumor  
That this bachelor chased a divorcee.

1963-1967 The Erbenkis both were physicians  
He could operate like a magician,  
She was a pathologist  
And he a neurologist,  
But the type who was best as a surgeon.

1962 yılında Hacettepe Sağlık Bilimleri Fakültesi kurulup 1963 de Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi haline getirilerek Ankara Üniversitesi'ne bağlı ikinci bir Tıp Fakültesi kurulmuş oldu. Tıp eğitimine başlayan Hacettepe'nin yatak kapasitesi ve asistan sayısı artırılarak Şaban Şifai binası ve bu binadaki ameliyathanelerin hizmete girme- siyle nöroşirurji ile ilgili tüm ameliyathanelerin Hacettepe bünyesinde ya- pılmasına başlandı.

1965 yılına kadar Dr. Nurhan Avman Hacettepe'de kalarak klinik uygulama ve asistan eğitiminin tümünü üstlendi. 1960-1965 yılları arasında Hacettepe Ankara'da nöroşirurji eğitimi veren tek kuruluş olduğu için; Hacettepe'ye girerek nöroşirurji uzmanlığı almak iste- yenlerin yanında diğer bazı sağlık kurumları da nöroşirurji kadrola- rını oluşturacak kişilerin eğitimlerini Hacettepe'de başlatmışlardır.

1962 yılında Ankara Tıp Fakültesi, II. Cerrahi'den uzmanlıklarını alan **Dr. Yıldız Yalçınlar** ve **Dr. Turgut Derinkök**, 1963 yılında yine An- kara Ü. Tıp Fakültesi II. Cerrahi ihtisaslı **Dr. Vural Bertan** ve GATA Genel Cerrahi ihtisaslı **Dr. Nusret Çınar**, 1964 yılında Ege Üniversitesi Genel Cerrahi'den **Dr. Aşkın Karadayı** ve 1965 yılında GATA Genel Cerrahi ihtisaslı **Dr. Şefik Ünlü** 3 yıllık üst ihtisas olarak Hacettepe

nöroşirurjiye başladılar. Bu arada 1963 yılında **Dr. Ertekin Arasil** 4 yıl Genel Cerrahi üstüne 3 yıllık nöroşirurji ihtisası yapmak üzere Hacettepe Nöroşirurji'ye başladı (4,18,30).

1960-1965 döneminde Hacettepe Nöroşirurji'nin tüm yükü bu kadro tarafından üstlenilmiştir. Özellikle 1963 yılında Hacettepe'nin bir müessese olarak çok hızlı gelişim göstermesi nöroşirurjinin yükünü de çok arttırmıştır. Bu sabit kadro zaman zaman başka aktılımlarla desteklenmişse'de (**Dr. Okay Sarıbaş** ortalama 6 ay süreyle nöroşirurji asistanlığı yapmıştır) genç olan ve devamlı değişen kadro nedeniyle hastaların çoğunu Dr. Avman bizzat takip etmiştir (18).

Bu ekipten Dr. Yalçınlar ve Dr. Derinkök Hacettepe'den Nöroşirurji Uzmanlığı aldılar. Dr. Bertan Eğitiminin tamamlanmasına kısa bir süre kala 1954 yılı yazında ABD Kentucky'e, Charles Wilson'un yanına nöroşirurji Fellow'u olarak gidip iki yıl daha eğitim gördü ve 1966 yılında Hacettepe'ye dönerek uzmanlığını aldı (10). 1965 yılı sonbaharında GATA orijinli Dr. Çınar yanında ABD'lerinde eğitimini tamamlamış olan **Dr. Hamit Gökalp**'de Hacettepe'den uzmanlıklarını aldılar ve GATA'nın nöroşirurji eğitimi vermeye başlamasıyla Dr. Çınar uzman ve Dr. Ünlü asistan olarak GATA'ya geri döndüler.

1964 yılı sonlarında ABD Detroid'de ihtisas yapmış olan **Dr. İsmet Hallac** Hacettepe Nöroşirurji'ye başladı. 1965 Eylül ayında Dr. Doğramacı ile Dr. Avman arasındaki anlaşmazlık nedeniyle Dr. Avman, Dr. Derinkök, Dr. Yalçınlar, Dr. Arasil ve o aralarda volonter olarak çalışmakta olan **Dr. Mete Saveren**'i alarak Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji Bölümü'nün başına geçti.

1965 yılı sonunda Hacettepe Nöroşirurji'de Uzman olarak Dr. İsmet Hallaç ve uzmanlığına girmek üzere olan Dr. Karadayı haricinde nöroşirurji eğitimi olan kimse kalmadı. 3 yıllık üst ihtisas olarak Hacettepe Nöroşirurji'ye başlayan **Dr. Aydın Acar**, **Dr. Süleyman Sağlam**, **Dr. Mahir Tevruz** ve **Dr. Özdemir Gürçay** ile direkt olarak Hacettepe Nöroşirurji'ye başlayan **Dr. Halit İsmailoğlu** ve **Dr. Eşref Tel** daha çok yeniydiler. 1965 yılı sonunda Dr. Karadayı'da uzmanlığını alarak Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji'ye geçti ve Dr. Hallaç Nöroşirurji'nin başında tek sorumlu olarak kaldı.

1965 yılı sonbaharından başlayarak ortalama bir yıllık bir sürede, birisi iki kez olmak üzere 4 Amerikalı nöroşirurjiyen, eğitim ve cerrahi uygulamalara katılmak amacıyla Hacettepe'ye gelip 3-4 aylık sürelerle burada kaldılar (14,15,17,18,23,30).

İlk olarak Eylül 1965 de New York'dan —vasküler nöroşirurjide dünyadaki ileri gelen isimlerden olan— **Dr. J. Laurence Pool** gelerek eğitim ve cerrahi programa katıldı. Ciddi ameliyatlara yaptığı da, ve ya belirli bir katkısının olmadığını söyleyenler mevcuttur (18,30). Ancak bu dönemde yaşanan bir olay Hacettepe'de gereğinden fazla dramatize edilip kullanıldı.

Ankara Ü. Tıp Fakültesinin bir öğrencisi kulagının ve başının yanındaki uğultu ve üfürüm nedeniyle Dr. Avman'a görüldü. Eksternal karotisten beslenen bir malformasyonu olan talebeye Dr. Avman müdahale gereği görmedi. Ancak Dr. Hallaç, Dr. Pool'unda desteklemesiyle kızı eksternal karotis ligasyonu önerdi. Ameliyattan sonra (muhtemelen retrograd gelişen trombusun kopup ACM'yı tıkaması ile) hemiplejik olup şuuru kapanan hasta öldü. Bu olay, hasta ailesinde etkilemesiyle, adli soruşturmaya kadar varan sorunlar yarattı. Soruşturmada bilirkişi olarak bulunan Dr. Avman'ın bu olayın bu tip ameliyatlara sonucunda görülebilecek bir komplikasyon olduğunu söylemesine karşın, Dr. Hallaç ve Dr. Pool hakkında, eksternal karotis arterin teknik olarak kötü bağlanmasından yanlışlıkla eksternal yerine internal karotis arterin bağlandığına kadar, çeşitli söylentiler yayıldı. Bu olaydan rahatsız olan Dr. Pool süresinden önce ve Dr. Hallaç Amerikalı olan karısının Türkiye'ye adapte olamaması nedeniyle ABD'na geri döndüler.

Ocak 1966 da Dartmouth Tıp Okulu'ndan **Dr. Earnest Sacs** 4 aylık bir süre için Hacettepe'ye geldi. Dr. Sacs, o zamana kadar alışıldan çok daha yavaş ameliyat yaptığı için anesteziistlerce «Takvimli Cerrah» diye alaya alınıp, ameliyathanenin kapısına günlük liste yanında takvim asılırdı.

Sacs'dan sonra 2 kez eğitim amacıyla California'dan **Dr. Charles Wilson** geldi. Wilson Cloward ameliyatını Hacettepe'de ilk kez uygulamıştır. 1967 yılında 3 üncü kez ziyaret için gelen Wilson Dr. Erbenği ve Dr. Bertan'ın doçentlik jürilerine katılmıştır.

Dr. Tel'in (30) anımsadığı, California Üniversitesi San Francisco Tıp Merkezi Emeritus Profesörü **John Adams**'ın bu dönem içinde bir aylık bir süre için Hacettepe'ye gelerek ameliyatlara yaptığı ve bu arada Hacettepe ve Türkiye'de ilk kez ventrikülo-üretral şant taktığıdır.

Gelen tüm bu yabancı konukların eğitim yanında Hacettepe'nin yayın hayatında katkıları olmuştur (17).

1966 yılı başlarında Dr. Melih Erhan Hacettepe'ye gelerek nöroşirurji uzmanı olarak çalışmaya başladı. Melih Erhan, Türkiye'de anestezi uzmanlığı aldıktan sonra Amerika Birleşik Devletlerine giderek burada anestezi üzerine çalışmaya başlamış ve anestezi verirken nöroşirurjikal vakaların büyümesine kapılarak nöroşirurjiyen olmaya karar vermiştir.

Chicago Case Western Reserve Üniversitesi ve İzmir doğumlu bir Ermeni olan E. S. Gurdijan'ın yanında eğitimini tamamladıktan sonra bir süre ABD de çalışıp sonra Hacettepe'ye gelmiştir.

Stereotaksik cerrahi ve epilepsi cerrahisi ile yakından ilgilenen Dr. Erhan bu dalların Hacettepede kurulup yerleşmesi yönünden büyük gayretler gösterdi. Doçentlik tezi de Diskinezilerin tedavisinde kullanılan bazal ganglion lezyonlarının anatomisi ile ilgili olan Dr. Erhan'ın Hacettepeden ayrılmasından sonra bu dallara ilgi eşit derecede sürmemiştir.

1966 yılı başlarında gelen Melih Erhan ve Vural Bertan'a 1967 yılı başlarında Dr. Aykut Erbenği'de ABD'deki eğitimini tamamlayarak katıldı.

Bu üç uzman eşit derecede sorumluluk alarak Hacettepe Nöroşirurji bölümünün eğitim sorumluluğunu yüklediler. Bu durum 1967 yılının sonlarında her üçünün de Doçent olmalarına kadar devam etti. Her üç uzmanın da Doçent olmasını takiben Dr. Doğramacı'nın aldığı - en azından onun kesin olarak desteklediği - bir kararla Dr. Aykut Erbenği Bölüm Şefi oldu. Hacettepe'nin ilk yetistirdiği nöroşirurjiyen olan ve en kıdemli olan Dr. Erbenği'nin bölüm başkanlığına atanması Dr. Erhan ile Dr. Doğramacı'nın ters düşmelerine neden oldu ve Dr. Erhan bu konu ile ilgili bir mektub'u Dr. Doğramacı'ya iletikten sonra Hacettepe'den istifa ederek ABD Carol Michingan'a gitti.

1968 yılında Dr. Erbenği'nin Bölüm Başkanı olmasıyla, önce Dr. Erbenği ve Dr. Bertan'dan oluşan eğitim kadrosu oluşmuş, sonra Dr. Süleyman Sağlam ve Dr. Özdemir Gürcay da eğitim kadrosuna atanmışlardır. 1968 yılı sonrasında Hacettepe Nöroşirurji eğitimi kadro ve teknik imkanlar yönünden giderek artan bir hızla gelişmiştir.

Hacettepe Nöroşirurji'nin gelişmesinde başlangıçta da belirttiğim gibi güdümlülük çok önemli bir noktadır. 1960 - 65 yılları arasında Ankara'da nöroşirurji eğitimi veren tek müessese olan Hacettepe'de bu bölümün kurulması amaç edinilmiş ve gelişmesi için tüm olanaklar kullanılıp hiçbir fedekarlıktan kaçınılmamıştır. Dr. Doğramacı'nın ki-



şi seçiminde zaman zaman biraz aşırıya kaçan yaklaşımı yanında gerek asistan kadrosu, gereksede teknik imkanların sağlanmasında hiç bir fedakarlıktan kaçınılmamıştır. Epilepsi cerrahisinin uygulanabilmesi için, zamanına göre, büyük bir mebla sarfıyla Faradi Kafesi bile kurdurulmuştur. Yatak ve personel sayısı ve ameliyathaneyi kullanım kolaylığı yönünden bir problem oluşmamıştır. Bir noktada Hacettepe'yi merkezietçi sistemi nedeniyle, İstanbul ve Ankara Tıp Fakülterinde çok önem kazanan şu kadar yatak, şu kadar personel çekişmeleri Hacettepe'de olmamıştır.

1966 yılından sonra gelişen ve genişliyen bölümün hasta potansiyeli Salı ve Perşembe günleri yapılan poliklinik muayenesi ve çoğu kontrol hastası olup sayıları 3-5 i geçmiyen (17) hasta popülasyonu ile yetersiz kalmıştır. Özellikle 1965-68 yılları arasında Nöroloji Bölümü'nün, Nöroşirurji hasta potansiyeline olan katkısı küçümsenemez. Bu dönemde nöroşirurjide ameliyat olan vakaların, zaman zaman % 70-75 e varan bir oranı nöroloji tarafından gönderilen vakalardan oluşmuştur. Nöroloji Bölümü başkanı Dr. Turgut Zileli'nin cerrahi oryantasyonu olan bir nörolog olmasının bu katkıdaki rolü büyüktür.

Hacettepe Nöroşirurji tüm bu desteklerle İstanbul Nöroşirurji'sinin 1951-1971 yılları arasında gerçekleştirebildiklerinden çok daha fazlasını çok daha kısa bir sürede gerçekleştirmiştir.

#### **Ankara Tıp Fakültesi'nde Nöroşirurji'nin kuruluş ve gelişmesi :**

Hacettepe nöroşirurjinin geliştiği 1958-1965 yılları arasında Ankara Tıp Fakültesi'nde nöroşirurji, genel cerrahların sporadik olarak uyguladığı vakalar olarak başladı. Bir süre genel cerrahlarca, genel cerrahi bünyesinde ve karışık olarak yapılan, uygulamalar Hacettepe'nin etkilemesi ile hızlandı ve 1964 yılında Genel Cerrahi Kürsüsü'ne bağlı olarak, ancak ayrı bir ünite halinde olup; Göğüs Cerrahisi Kliniği yanında kendi ayrı yatakları ve ameliyathanesi olan Nöroşirurji Bölümü kurularak başına Naci Ayrıl getirildi. Dr. Ayrıl döneminde genel cerrahi asistanları nöroşirurji rotasyonu yapmaya başladılar. Ek olarak Hacettepe Nöroşirurji asistanı olan Dr. Yıldız Yalçınlar, Dr. Avman ve Dr. Doğramacı'nın izniyle Ankara Tıp Nöroşirurji Bölümü'ne rotasyon asistanı olarak geldi. Burada daha çok büyük hastalar ameliyat edilirken haftada bir gün (Çarşamba) Dr. Avman gelerek hastaları görür ve müşterek değerlendirme yapılırdı. 1964 yılı sonlarında bu konsültasyonların sıklığı da artmaya başladı (4,18).

1965 yılı Eylül ayında hafif bir koroner rahatsızlığı geçiren Dr. Avman, gerek Dr. Doğramacı ile olan sürtüşmeler sonucunda gerekse bu rahatsızlığının bir miktar etkisi ile Hacettepe'den ayrılarak Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji B.lmnn başına geldi ve Nöroşirurji Bağımsız bir kürsü oldu.

Avman'la birlikte Hacettepe'den gelen Uzman Dr. Yıldız Yalçınlar Uzman Dr. Turgut Derinkök, Asistan Dr. Ertekin Arasıl, Asistan Dr. Mete Saveren ve Hemşire İnal Yaşın ilk nveyi oluşturdular. Kısa bir süre sonra İstanbul Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nden Nöroşirurji Uzmanlığı'nı almış olan Dr. Nermi Taşatan ve Hacettepe'den Nöroşirurji uzmanlığını alan Dr. Aşkın Karadayı ekibe katıldı.

1966 yılı başında Dr. Avman ile birlikte 4 uzman, iki asistan, bir hemşire ve iki personelden oluşan ekip ggs cerrahisi ile müştereken kullanılan bir ameliyathanedeki iki masadan birisinde ameliyatlarını yapmaya ve 10 yataklı bir erkek koğuşu, 6 yataklı bir kadın ile kadın koğuşunda bulunan bir çocuk koğuşu, 6 yataklı bir kadın koğuşu ile kadın koğuşunda bulunan bir çocuk yatağıyla toplam 17 yataklı hizmete başladı (3).

Fiziksel Őartların yetersizliği yanında Tıp Fakültesi kliniklerinin, Alman kökenli olan pavyon sisteminde alışmaları Şartları çok daha zorlaştırıyordu. Her kliniğin ayrı bir binada bulunması ve binalar arasındaki mesafelerin uzak olması alışma Şartlarını zorlamış ve tempoju düşürmüştür. Örneğin: bir arka çukur vakasının değerlendirilmesi için hasta ameliyathaneye alınır, posterior perietal bölgeye iki adet burr hole açılarak ventrikülografi için hava verilir ve hasta bu vaziyette sedyeye konulup karşı bloktaki (arada bir bahçe ve en az 200 metre mesafe mevcut) radyoloji departmanına götürülerek filimleri çekilir ve vaka müsbet çıkarsa tekrar ameliyathaneye alınarak ameliyat edilirdi. Bu rnek ideal bir örnek olup, olayın en kısa zamanda değerlendirilmesidir. Zaman zaman havanın yetersiz olması nedeni ile prosedürün tekrarı olasıydı. Nöroşirurji kliniğinin izole olarak bir yerde kalmış olması diğer dallardaki kişilerce tanınmasındada zorluklar yaratmış ve fakülte kurulundaki temsilinde gerekli desteğin sağlanması zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Fakülte Kurulunun sempatik yaklaşımı mali destek vermekte - önceliklerin farklı olması nedeniyle - daima geride kaldı.

Mali destek sağlamak amacıyla Krs oluşundan kısa bir süre sonra, Aralık 1965 tarihinde, «Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi N-

**nöroşirurji Kliniğine Yardım Derneği»** adı altında bir dernek kuruldu. Başkanlığını Dr. Avman ve genel sekreterliğini Dr. Arasıl'ın yaptığı dernek çeşitli sosyal faaliyetler ve hibe yoluyla mali destek sağlarken Ocak 1966 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonu'ndan 100.000 TL yardım alındı. Derneğin, kliniğin gelişmesinde küçümsenemeyecek katkıları olmuştur.

1966 yılıyla birlikte klinikten ayrılmalar başladı. Önce Dr. Yıldız Yalçınlar ayrılarak Yüksek İhtisas Hastanesi'ne geçti. Bu hastanede 1966 yılı sonlarına kadar çalıştıktan sonra Nöroşirurji Uzmanı (Baş Asistan) olarak Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne geçti. Bu hastanede 1969 yılına kadar baş asistan ve 1969-1977 yılları arasında Şef Muavini olarak hizmet verip 1977 de Şişli Etval Hastanesi'ne Şef olarak atandı (13). Halen Ankara Numune Hastanesi'nde Şef olarak çalışmaktadır.

Yine 1966 yılı başlarında Dr. Derinkök ve Dr. Taşatan da Ankara Tıp Nöroşirurji'den ayrıldılar. Dr. Derinkök Ankara SSK Hastanesi'ne geçerek orada bir süre çalıştı. Sonra Federal Almanya'ya giderek çalışmalarını orada sürdürdü. Almanya dönüşü İstanbul'a yerleşen Derinkök SSK Ok Meydanı Hastanesi'nde çalışmaya başladı. 1966 yılı sonlarında İstanbul'da çalışmak isteyen Dr. Taşatan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöroşirurji Bölümü'nde baş asistan olarak çalışmaya başladı. Taşatan maalesef 1982 yılında, genç yaşta, vefat etti.

1966 Eylül ayında Dr. Avman önce hafif sonrada çok şiddetli olarak myokard enfarktı geçirdi. Rahatsızlığı çok ciddi olan Avman mutlak istirahate alınarak gereken tedavisi yapılmaya başladı. Zaman zaman hayatından umut kesilen Avman, ekibinin yakın takibi ve Tıp Fakültesi kardiyologları yanında Hacettepe'den arkadaşı **Rahmetli Dr. Faruk Özer**'in ilgileriyle iyileşmeye başladı. Zor olan bu dönemlerde Klinikte Uzman olarak Dr. Karadayı ve asistan olarak Dr. Arasıl ve Dr. Saveren bulunmuştur. Dr. Avman Klinikte yattığı sürede bir miktar iyileşmesiyle birlikte yattığı yerden idareye yardımcı olmuştur. Nekahat devresinde, Avman'ın evine çıkmasıyla klinik sorumluluğu Dr. Karadayıya kaldı (18).

1966 yılında Kadın Doğum Kliniği'nin yeni binasına taşınmasıyla boşalan iki katlı binaya Nöroşirurji Kliniği'nin taşınması kararı alındı. Yardım derneğinin kazançlarının birikimi ve Fakülte kurulumunun verdiği destekle bu eski bina restore edildi, iki ameliyathane, bu ameliyathanelerin hemen karşısına anjio ve hava çalışmalarında

yapılabileceği 1000 mAmp lik bir röntgen ünitesi, elektrofizyoloji ve biokimya laboratuvarları kurularak poliklinik imkanı yanında 45 yatak kapasitesi ile 1967 yılının baharında hizmete açıldı. Hastalığının nekahat dönemini tamamlayan Dr. Avman dönüşünde bu yeni binada çalışmalarına başladı.

1967 yılında, Dr. Avman'ın iyileşip gelmesinden kısa bir süre sonra Dr. Karadayı Göthenburg Üniversitesi Nöroşirurji Departmanı'na giderek bir yıl kadar orada Dr. Gösta Norlen ile çalıştı. Dönüşünde tekrar Ankara Tıp Nöroşirurji'de çalışmalarına devam ederek Kasım 1970 de doçentlik imtihanına girerek Doçent oldu. 1971 ilkbaharında ayrılarak İsveç'e geri döndü. 1974 yılında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji'nin kuruluş çalışmalarına katılan Dr. Karadayı halen aynı yerde Anabilim Dalı başkanı olarak bulunmaktadır.

Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kliniği 1967-1984 yılları arasında Cebeci'deki iki katlı binasında çalıştı. Bu süre içerisinde bina iki kez restorasyon gördü, 45 olan yatak kapasitesi 60 a çıkartıldı, basit vakaların yapılabileceği bir üçüncü ameliyathane, bir fotoğraf laboratuvarı ve Baylor Tıp Okulu ve müşterek olarak bir Uyku Araştırma Laboratuvarı kuruldu. Mevcut elektrofizyoloji laboratuvarı genişletilerek nörofizyoloji ve mikrocerrahi laboratuvarı oluşturuldu.

Fiziksel imkanlarının geliştirilmesi yanında, doktor kadrosu'da genişledi. 1967 yılında Dr. Nurcan Özdamar, Dr. Zeki Buharlı ve Dr. Konuralp Başol; 1968 yılında Dr. Yücel Kanpolat ve 1970 yılında Dr. Cahit Özşeker, Dr. Ertuğ Özkal ve Dr. Yılmaz Tanyaş asistan olarak kliniğe başladılar.

1972 yılında Dr. Hamit Gökalp Doçent olarak Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kliniği'ne atandı.

Kadronun ve teknik imkanların artması yanında Dr. Avman'ın 1974 yılında, 46 yaşında ve Türkiye'nin en saygın nöroşirurjiyenlerinden birisi iken, İsviçre'ye giderek Dr. M. Gazi Yaşargil'den mikrocerrahiye öğrenmesi ve Türkiye'de bu daldaki katkıları nedeniyle 1977 de saklık dalında Sedat Simavi ödülünü kazanması saygınlığını arttırmıştır. Bu tip müsbet katkılar kliniğin gelişmesindeki son aşamaları da müsbet olarak etkiledi.

Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kliniği'nin gelişimindeki son aşama 1985 yılında İbni-Sina Hastansı'ne taşınmasıdır. Cebeci Hastanesi kliniklerinin bir kısmının taşınması kararı alınması ile, binası yetersiz olan nöroşirurjinin de taşınması kararı alındı. Ancak, Yönetim

Kurulunun ilk değerlendirmesinde Nöroşirurji'ye 3 katta 9 blok kapsayan Genel Cerrahi Bölümü içinde birisi birinci kat ve diğeri 3 üncü katta olmak üzere toplam 2 blok verilmesi kararı alındı. Cerrahi Bilim Dalı tarafından empoze edilen bu karara Dr. Avman başta olmak üzere tüm nöroşirurji akademik kadrosu, o zamana dek kazanılanların hepsinin kaybı ve nöroşirurjinin cüceleştirilmesi anlamına gelen bu yaptırıma, karşı çıktılar. O devirde Dekan olan **Dr. Ahmet Sone**'in insiyatifi ele alması ve bir miktarda baskısı ile Kadın Doğum Kliniği için ayrılmış olan 8 inci katta önce 3 blok sonrada Doğumhane olarak ayrılmış olan D blokda Nöroşirurji'ye verilerek mevcut araştırma laboratuvarlarının geliştirilmesi yanında bir bilgisayar ünitesi ve fonksiyonel nöroşirurji ameliyathanesi kurulması imkanı sağlandı (29).

Halen Ameliyathaneler bloğunda 3 ameliyathane, 8. katta bir fonksiyonel nöroşirurji ameliyathanesi, devamlı bakım ünitesi ve 75 yatak kapasitesi yanında, nörofizyoloji, mikrocerrahi, uyku araştırma laboratuvarları ile modern bir klinik olan Ankara Tıp Nöroşirurji kliniği 1988 tarihindeki vefaata kadar Dr. Avman tarafından yönetildi. Dr. Avman'ın vefatıyla klinik direktörü olarak Dr. Gökalp atandı.

Dr. Avman yalnız Hacettepe ve Ankara Tıp Nöroşirurji kliniklerini kurmakla kalmamış, nöroşirurjinin Türkiye'de kabulü, ilerlemesi ve genç hekimlerce sayılıp sevilmesi için büyük gayretler göstermiş bir kişidir.

Ankara Tıp Nöroşirurji'nin ilk asistanlarından olan Dr. Arasıl 1968 yılında uzman oldu. Direkt 5 yıllık nöroşirurji eğitimiyle uzman olan ilk kişidir. 1972 yılında ABD Vermont Üniversitesine giderek **Dr. Donaghy** yanında mikrovasküler cerrahi çalışıp geri döndü. 1973 de Doçent oldu. Halen Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji Anabilim Dalı'nda Profesör olarak çalışmaktadır.

Dr. Mete Saveren 1970 yılında Uzman ve 1975 yılında Doçent oldu. Bir yıl süreyle ABD Boston. Lahey klinikte bulundu. Dönüşünden bir müddet sonra Ankara Ü. Tıp Fakültesi Nöroşirurji'den ayrılarak Antalya Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji Anabilim Dalı başına geçti.

#### **Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde Nöroşirurji'nin kuruluş ve gelişmesi :**

GATA'ya bağlı olarak ilk nöroşirurjikal uygulamalar, 1946 yılında, Ankara'da II. Cerrahi Kliniği'nde **Recai Ergüder Paşa** tarafın-

dan sporadik vakalar olarak başladı (15,16). O zamanlar II. Cerrahi' de asistan olarak çalışan Dr. Gökalp, travma cerrahisi genelinde yapılan trepanasyon ve total laminektomiler yanında Ergüder Paşa'nın bir menenjiomu total olarak çıkardığını hatırlamaktadır (15). Bu devirdeki nadir selektif vakaların tanıları **Dr. Rasim Adasal** tarafından konulurdu.

1945-1953 yılları arasında Cebeci'de Ankara Ü. Tıp Fakültesi ile birlikte eğitim veren GATA; bu tarihte hocalarının çoğunu Ankara Ü. Tıp Fakültesi'ne devrederek, halen Kara Kuvvetleri Kumandanlığı olarak kullanılan binaya taşındı.

Burada, nöroşirurjikal uygulamalar genel cerrahi'nin kontrolü altında, ancak daha çok nöroşirurjikal vakalarla ilgilenen **Dr. Zinnur Rollas** tarafından uygulanmaya başladı. 1956-1969 yılları arasındaki bu dönemde Asistan ihtiyacı genel cerrahi asistanlarının rotasyonlarıyla karşılanıyordu.

1959 yılında Dr. Rollas Dartmouth Tıp Fakültesi'ne giderek bir yıl süreyle Mary Hitchcock Hastanesinde eğitim gördü ve yurda dönüşünde emekli olarak ordudan ayrıldı.

Dr. Rollas'ın ayrılması ile 1960-1965 yılları arasında, nöroşirurji uzmanı olmadığı için, GATA da bu seksiyonun çalışmasına ara verildi (16). GATA da genel cerrahi uzmanlıklarını alıp nöroşirurji yapmak isteyen Dr. Çınar ve Dr. Ünlü eğitimleri için Hacettepe Nöroşirurji'ye gönderildiler. 1965 yılı ortalarında ABD'de eğitimini tamamlayarak geri dönen Dr. Gökalp aynı yıl sonunda Dr. Çınar ile birlikte Türkiye'de ihtisas sınavını vererek GATA da Nöroşirurjiyi kurup yeniden nöroşirurji uygulama ve eğitimine başladı.

**Dr. Hamit Gökalp** Ankara Ü. Tıp Fakültesi'nden Askeri Hekim olarak mezun olduktan sonra Diyarbakır 8'inci Hava Üssü'nde uçuş hekimi olarak çalıştı. Bu görevi sırasında çok yakın bir pilot arkadaşının, gözlerinin önünde dramatik bir şekilde, epidural hematom nedeniyle ölmesi ve Dr. Gökalp'in sonucu engelliycek bir müdahalede bulunamaması, onun nöroşirurjiye duyduğu ilginin ve bu dalı seçmesinin temelini oluşturmuştur (15).

1957 yılında GATA'ya geri dönerek genel cerrahi eğitimine başladı. Kısa bir müddet sonra genel cerrahi eğitimini tamamlamak için ABD Washington, Sibley Memorial Hastanesi'ne asistan olarak gitti ve 1960 yılında genel cerrahi eğitimini tamamladı. Genel Cerrah olarak geri dönmek istemeyen Gökalp, Walter Reed General Hospital'a

giderek direktör **George Hayes**'e isteğini iletti. Walter Reed Hastanesi statüsü nedeniyle ancak volonter asistan olarak Dr. Gökalp'i kabul etti ve bir yıl süreyle Dr. Gökalp Dr. Hayes'in direktörlünde volonter asistan olarak çalıştı. Dr. Hayes ve kısa bir süre sonra Walter Reed'e gelen **Dr. Ludwig Kempe**'nin asker nöroşirurjiyen olmaları ve Kore'de bulunup Türkleri tanıyıp sevmeleri yanında Dr. Gökalp'in tüm maddi sıkıntılarını hastanelerde tuttuğu gece nöbetleri ile, bir miktar, hafifletmeye çalışarak yılmadan çalışmasının yarattığı sempati Hayes ve Kempe'nin ona olan desteklerini arttırdı. Asistanlık için gerekli olan ECFMG imtihanını (o zaman yeni konmuştu) veren Dr. Gökalp 1961 yılında Nöroşirurji asistanlığı için George Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji Bölümü'ne müracaat etti. Dr. Hayes ve Dr. Kempe'nin müsbet kanaatleri yanında Klinik Direktörü **James Watts**'ın, Dr. Gökalp'in fikir ve felsefesini incelediği iki mülakat, beraberce gidilen 2 'baseball' maçı ve ailece yenilen iki akşam yemeği sonunda Dr. Gökalp George Washington Üniversitesi Nöroşirurji kliniğine kadrolu asistan olarak alındı.

1964 yılı sonunda eğitimini tamamlayan Gökalp, 1965 yılında clinical instructor oldu ve eğitime katıldı. 1965 yılı Nisan ayında Board imtihanını vererek sertifika aldı. Türkiye'de bu sertifikaya sahip 4 üncü nöroşirurjiyendir. 1965 yılı ortalarında Türkiye'ye geri dönüp. GATA da nöroşirurji vakaları yapmaya başladı ve 1965 yılı sonunda Türkiye ihtisasını alarak GATA de Nöroşirurji'yi kurdu.

1969 yılında Dr. Gökalp'in Doçent olmasıyla, Nöroşirurji bağımsız bir kürsü haline geldi, yatak sayısı ve imkanları arttırıldı ve direkt olarak 5 yılda uzmanlık veren bir kürsü oluştu. Dr. Gökalp'in 1972 yılında Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji'ye geçmesiyle 1971 yılında Doçent olan Dr. Şefik Ünlü GATA Nöroşirurji'nin başına geçti.

#### **İzmir, Ege Üniversitesi'nde Nöroşirurji'nin kurulup gelişmesi :**

İzmir kentinde nöroşirurjikal uygulamalar Ege Üniversitesi bünyesinde başlamıştır. Ancak, Ege Üniversitesi'nin 26 Mayıs 1955 tarihinde kurulmasına karşın, Tıp Fakültesi Nöroloji Kliniği içerisinde Nöroşirurji'nin başlaması 11 yıl ve müstakil bir kürsü oluşu 18 yıl alıp kurucularını çok zorlamıştır. Ege Üniversitesi'nde nöroşirurjinin kendisini kabul ettirme cabası; Nöroloji Kliniği başkanı **Prof. Dr. Bedriye Kot**'un tüm desteğine karşın bir gurup insan (özellikle genel cerrahlarca) mantıksızca engellenmiştir. Tunçbay'ın «Ege Üniversitesinde Nöroşirurji'nin Kuruluşu» isimli yazısı bu gerçekleri belgelerle açıklamaktadır (35).

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde de nöroşirurjikal uygulamalar genel cerrahlar tarafından başlatıldı. 1962 yılında Genel Cerrahi ihtisası yapmakta olan Dr. Aşkın Karadayı'nın bu konu ile ilgili bir anısını kendi söyleriyle aktarmak isterim.

«Ege Üniversitesi'nde 1962 yılında kafa travmalarının bakımını üstlenmiş olmamız nedeniyle Genel Cerrahi kliniğine baş vuran bir travmatik hemipleji olgusunda Sayın Dr. Astarçioğlu ile birlikte trepanasyon yaptık. Elimizde matkap olmadığından keski ile yapmak zorunda kaldığımız bu girişimden aklımda kalan kafayı keski ile açmanın son derecede zor bir olay olduğudur.»

Genel cerrahlarca yapılan bu tip uygulamalar yetersiz kaldıklarından Nöroloji kliniği başkanı Prof. Dr. Bedriye Kot genel cerrahlarla konuşup onları nöroşirurjiye yönlendirmeğe çalışmaktaydı. Nöroşirurjinin gerekliliği yine 1962 yılında yaşanan dramatik bir olayla irdelendi. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Öğretim üyelerinden Recep Egemen geçirdiği bir trafik kazası sonucunda, olaya müdahale edecek bir nöroşirurjiyen bulunmaması nedeniyle vefat etti. Bu olay Sayın Dr. Karadayı'nın tarafıma gönderdiği nöroşirurji tarihi değerlendirmesinde şöyle anlatılmaktadır :

«O zamanlar Ege Üniversitesi Nöroloji ABD Başkanı olan sayın hocam Bedriye Kot bir Üniversitede Nöroşirurji'nin mutlaka şart olduğunu ve önemini anlatarak ilgilenip ilgilenmediğimi sormaktaydı. Bir süre sonra klinikte çalışmakta iken Sayın Kot'un çok acele olarak beni çağırdığını haber verdiler. Oraya gittiğimde Sayın Kot bana Dr. Avman'ın bir hasta için geldiğini, kendisi ile tanışmam ve konuşmam için beni acele çağırdığını söyledi ve beni Eşref Paşa Hastanesi'nin bir odasına götürdü. İçeri girdiğimde Sayın Doç. Dr. Recep Egemen'in kalbinin durmuş olduğunu, göğsünün açıldığını, uzun boylu esmer bir hekimin (Dr. Vural Bertan) kalp masajı yaptığını ve yanındaki sandalyede toplu bir kişinin (Dr. Nurhan Avman) oturduğunu gördüm. Sayın Avman ile ilk karşılaşmam böyle oldu (18).»

Bu trajik olay sonucu Dr. Karadayı Dr. Avman'ın yanında Hacettepe nöroşirurjiye başlarken. Dr. Kot da yılmadan Ege Üniversitesi bünyesinde nöroşirurji'nin kurulması çabalarını yürüttü. Dr. Kot, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir kongrede o zaman North Western Üniversitesi, Chicago Passavant Hastanesi'nde nöroşirurji eğitimi görmekte olan Dr. Erdem Tunçbay'a konuyu açarak onunla bir yakınlaşma sağladı ve Tepecik Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin bahçesinde



Nöroloji Kliniği binasını inşa ettirirken en üst katını bir ameliyathane olabilecek şekilde ayarlattı. Dr. Tunçbay'ın gelişi ile birlikte burada bir ameliyathane kuruldu.

1965 yılı sonbaharında yurda dönen Dr. Erdem Tunçbay, 1966 yılı başında Nöroşirurji Uzmanlığını alarak Nöroloji bölümü bünyesinde çalışmalarına başladı.

Nöroloji kliniğinin üst katındaki ameliyathanede stereotaksik vakalar ve küçük nöroşirurjikal vakalar yapıyordu. Türlü olanaksızlıklarla, anestezi ancak saat 14.00 den sonra bulunabildiği için, bu saatten sonra vakalar alınıp ameliyathane daha yerleşim aşamasındayken ilk tepki geldi. 1966 yılı başından itibaren sayısı 8'i bulan ameliyatlar Üniversite içinde, özellikle genel cerrahlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Dekanlık 9 Haziran 1966 tarihli bir yazı ile «Nöroşirurji'nin Cerrahi'nin görev alanında olduğunu, bu nedenle Nöroloji kürsüsünün üst katında yapılan ameliyatların kaçak olarak yapıldığını ve ek olarak Nöroloji kürsüsünün vazifesi olmayan bir alanda faaliyet göstermesinin uygun olmayacağını» belirtti.

Hukuki gerekçesi tartışmalı olan bu tebligattan sonra, Dekanlık ameliyatların durdurulması ile yetinmedi ve daha ileri bir adım atarak Üniversite Senatosu'nun da onayladığı bir kararla Nöroloji binasının üst katının nöroşirurjiye ait tüm demirbaş eşya ve cihazları ile birlikte Cerrahi Kürsüsüne devredilmesini istedi.

Ege Üniversitesi Rektörlüğü ve Tıp Fakültesi Dekanlığı'nın hangi kişilerin etkisi altında böyle bir kararı alıp desteklediğini bilmiyorum. Ancak bu kararlar, yalnız Türk Nöroşirurji'sinin gelişimi için değil, tüm Türk tıp tarihi içinde, kişisel çekişmelerin ne boyutlara varabileceğini gösteren ders alınacak bir tutumdur.

Tüm bu tepkilerin ve haksız tutumların sonucu olarak Prof. Dr. Kot Nöroloji Kürsüsü'nün yasal haklarını korumak için Danıştay 12. Dairesi'ne dava açarak yürütmeyi durdurma kararı aldı. Böylece 1966 yılında Nöroloji Kliniği üst katındaki bir ameliyathanede bir nöroşirurjiyen tarafından yapılan 8 ameliyatın sonucunda gelişen bu engelleme, oluşturduğu moral çöküntüsü haricinde, sonuçsuz kalmış oldu.

Moral çöküntüsü ve gerginliği de kısa sürede atlatan Dr. Tunçbay, nöroşirurji seksiyonu içerisinde, ameliyat sayısını hızla arttırdı. Önceleri yalnız Nöroloji Kliniği'ne yatan hastalardan cerrahi müdaha-

le gerektirenlerine müdahale edilirken, nöroşirurjinin kendisini kabul ettirmesiyle, çevre hastanelerden de hasta akımı başlayarak 1972 yılında bir kitlenme noktasına gelindi. Nöroşirurji'nin bu gelişimi, bir seksiyonu olduğu Nöroloji Kliniği hekim hemşire ve personel kadrosu ile sarf malzemesi için elde bulunan imkanları zorlamaya başladı.

1972 yılında Tıp Fakültesi'nin Bornova'ya taşınmasıyla Nöroloji ve Nöroşirurji için bir yol ayrımına gelinmişti. Nöroloji Kliniği tarafından verilen bir önergede Nöroşirurji'nin ayrı bir kürsü haline getirilmesi, şayet bu teklif kabul edilmesse Nöroloji Kürsüsü yatak kapasitesi, kadro ve tahsisatının, her iki fonksiyonunda yürütecek şekilde artırılması istendi. 13 Ocak 1973 tarihinde Fakülte Kurulu Nöroşirurji'nin ayrı bir kürsü olması kararını aldı. Ancak bu Fakülte Kurulu kararı yine benzerine az rastlanır bir Üniversite Senatosu kararıyla red edildi. İtirazlar ve oluşturulan kulis faaliyetleriyle yeniden değerlendirilme sonucunda 10 Şubat 1973 tarihinde Üniversite Senatosu red kararını bozarak Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kürsüsü, 7 yıl süren bir mücadele sonucunda, kurulmuş oldu.

1973 yılında bağımsız bir kürsü oluşundan sonra Nöroşirurji gelişimini hızla arttırarak 1982 yılında içinde tüm imkanları bulunan 4 katlı ayrı bir binaya taşınarak tam rayına oturdu.

1966 yılında Dr. Tunçbay'ın Tepecik Göğüs Hastanesi bahçesinde kurulan Nöroloji Kliniği'nin üst katındaki bir ameliyathanede, nörolojiden aldığı 8 vakaya müdahaleyle başlayan nöroşirurjiye 1968 de Dr. Mehmet Eti, 1971 de Dr. İzzet Övül ve 1972 de Dr. Saffet Mutluer katıldılar. 1973 de ayrı bir kürsü olmasıyla birlikte kadrosu genişledi ve yeni asistanlar alındı 1974 Mayıs'ında, Ankara Ü. Tıp Fakültesi'nden uzmanlığını alan Dr. Nurcan Özdamar, Ege Nöroşirurji'ye başladı.

1983 yılına gelindiğinde Ege Nöroşirurji'de 800 üzerinde ameliyat yapıyordu (38).

#### **Türk Nöroşirurji Dernek'lerinin kuruluşu :**

İlk Türk Nöroşirurji Derneği «Türk Nöroşirurji Cemiyeti» adı altında 1968 tarihinde Tarabya Oteli'nde yapılan ve sosyal içeriği ağır basan bir toplantı sonucunda kuruldu.

11'i İstanbul'dan olmak üzere Ankara ve İzmir'den Üniversite Nöroşirurji temsilcileriyle yine bu üç ildeki büyük hastanelerindeki Nöroşirurjiyen olan temsilcilerin katılmaları ile 21 kurucu üyesi bulunan cemiyetin 31 maddelik bir tüzüğü vardı (2).

Tümü Nöroşirurjiyen olan kurucu üyeler :

1. Abdülkadir Cahit Tüner --
2. Hami Dilek -- Samatya İşçi Sigortaları Hastanesi
3. Feyyaz Berkay -- Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri, İstanbul.
4. Bülent Tarcan -- İstanbul Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri, İstanbul.
5. Nurhan Avman -- Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kliniği, Ankara.
6. Melih Erhan -- Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji, Ankara.
7. Hüsamettin Gökay -- Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul
8. Ertuğrul Saltuk -- Haydarpaşa Numune Hastanesi, İstanbul
9. Özdemir Aral -- Haydarpaşa Numune Hastanesi, İstanbul
10. Yıldız Yalçınlar -- Haydarpaşa Numune Hastanesi, İstanbul
11. Zeki Birsen -- Deniz Hastanesi, İstanbul
12. Zeki Uygur -- Deniz Hastanesi, İstanbul
13. Erdem Tunçbay -- Ege Tıp Fakültesi Nöroloji Kliniği, İzmir.
14. Zinnur Rolas -- Yüksek İhtisas Hastanesi, Ankara.
15. Hamit Gökçalp -- GATA Nöroşirurji Seksiyonu, Ankara.
16. Ertekin Arasıl -- Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji Kliniği, Ankara.
17. Nermi Taşatan -- Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri, İstanbul.
18. Beyhan Özden -- İstanbul Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri, İstanbul
19. Aysima Altınok -- Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul.
20. Nazmi Özler -- Cerrahpaşa Hastanesi, İstanbul.
21. Hadiye Büke -- Esnaf Hastanesi, İstanbul.

Kurucu üyelere olan Ertuğrul Saltuk'un muayenehanesi cemiyetin geçici merkezi olarak bildirilmiştir.

Bu ilk Türk Nöroşirurji Cemiyeti'nin tüzük maddelerinden özellikle üyelik ile ilgili 9, 10, ve 11'inci maddeleri enteresandır. Üyelik ile ilgili Asli Üye, Yardımcı Üye ve Şeref Üyeliği olmak üzere 3 tip tanım yapılmakta ve asli üye olabilmek için önce asli üye adayı olmak gerekmektedir.

Zamanında, Harvey Cushing Cemiyetinde bile gözlenmiyen bir seçicilikle üye kaydedilmekteydi. Nöroşirurji İhtisası alan bir kişi iki asli üyenin yazılı teklifi ve Yönetim Kurulu'na bildirilen bu teklifin Genel Kurul'da gizli oy ile yapılan oylamada salt çoğunluğun kabul etmesiyle Asli Üye Adayı olabiliyordu. Asli üye olabilmesi için bir sonraki Genel Kurul'da sunacağı nöroşirurji ile ilgili bir bilimsel bil-

dirinin, Genel Kurul'ca seçilecek 3 kişilik bir komisyonca yeterli bulunması gerekiyordu. 1968 yılında Türkiye'deki Nöroşirurjiyen potansiyeli düşünülürse bu seçiciliğin pratikliği tartışılabilir. Nitekim pratik olmıyan bu üye seçimine sonraki yıllarda uyulmamıştır.

Tüzüğün 1'inci maddesinde «**Cemiyetin adı Türk Nöroşirurji Cemiyeti'dir, merkezi İstanbul'dur, şubesi yoktur. Memleketimizdeki benzeri teşekküllerle federasyonlar kurabilir ve Dünya Nörolojik Bilimler ve Nöroloji Federasyonuna katılabilir**» denmektedir. Bu madde İstanbul'un tek yürütücü ve denetleyici olmasını sağlamış ve sonraki yıllarda, cemiyet sekreteryasıyla oluşan iletişim kopukluğu, bazı sorunlara neden olmuştur.

Yine Cemiyet Tüzüğünde öngörülen «**Senede en az 3 kez yapılması gereken mutad ilmi toplantı**»ların çoğu yapılmayıp sporadik birkaç toplantı ile ilki 1972, ikincisi 1975 ve üçüncüsü Balkan Nörotravmatoloji Cemiyeti ile müşterek olarak 1980 yılında olmak üzere 3 adet kongre toplantısı gerçekleştirilebilmiştir. Bu yıllarda Nöroloji ve Psikiyatrinin katkıları ile oluşan Nörolojik Bilimler Kongrelerine Nöroşirurji'de katılmış, ancak her yıl sonbahar aylarında muntazaman yapılan bu kongrelerde Nöroşirurji'nin yeterli olarak temsil edilmesi olanağı sağlanamamıştır.

Tüzük maddelerinden olan «**Türk Nöroşirurji Dergisi**» adı altında bir dergi çıkartılması kararı da realize edilememiş ve dergi ancak 1985 yılında Nöroşirurji Derneğinin ikinci kez kurulmasından sonra çıkartılmaya başlanmıştır.

İlk kurulan Nöroşirurji Cemiyeti'nin en büyük katkısı, birinci maddesinde yer alan yurt dışındaki derneklere katılımdır. Bu katılım 1971 yılında Prag'da toplanan **IV European Association of Neurological Societies** toplantısında Türk Nöroşirurji Cemiyeti'nin **European Association of Neurological Societies EANS** e seçilmesi ve dolayısıyla da **World Federation of Neurological Societies WFNS** e katılımıyla gerçekleşmiştir.

Sayın Prof. Dr. Tunçbay lütfedip gönderdiği mektupta bu olayı şöyle anlatıyor (39) :

Avrupa Nöroşirurji Cemiyeti'ne girişimiz 1971 yılında Prag'da toplanan IV EANS kongresinde olmuştur. O yılki genel kurul toplantısında Türkiye ve İsrail'in durumları ele alınacak ve oylama yapılacaktır. Dr. Feyyaz Berkay hocamız bana telefon ederek delege olarak katılmamı istedi, aynı zamanda Dr. Vural Bertan'ın geleceğini bildir-

di. Genel Kurula ilk defa katılıyorduk. Vural da ben de bayağı heyecanlanmıştık. Ben, tesadüfen, Brüksel'den Dr. J. Brihaye'nin yanında oturuyordum, konuşmaya başladık, bu toplantının sonunda 1975 de yapılacak kongre için oylama yapılacağını fakat daha önce Türkiye ve İsrail'in durumlarının konuşulacağını söyledi, en kuvvetli adayın da Manchester İngiltere'den Mr. Johnson olduğunu belirtti. O sırada Dr. Loew (Saar, Almanya) Vural ve bana gelerek başkanlık için kendisini desteklememizi istedi ve kendisinin Türkiye'nin EANS'e girmesi için bir konuşma yapacağını söyledi. Hakikaten Dr. Loew söz istiyerek coğrafi özellikleri nedeniyle aynen Rusya gibi Türkiye'nin de EANS'e girmesinin gerekli olduğunu belirtti. Oylama sonunda Türkiye Cemiyete girdi ama Dr. Loew başkanlığı kaybetti ve Dr. Johnson kazandı. O nedenle de 1975 kongresi Oxford'da yapıldı.

Türk Nöroşirurji Cemiyeti'nin EANS ve WFNS ile ilişkileri, aidatların zamanında ödenmemesi ve Cemiyet sekreterliği ile ilişkilerin kopukluğu nedeni ile yeterli olmamış, ayrıyeten yine cemiyet sekreterliğinin yurt içindeki iletişiminin kopukluğu nedeniyle Türk Nöroşirurjiyenlerinin Avrupa standartında eğitim almaları bir prokola bağlanmamıştır (7,34). EANS 1975 Planlama Komitesi'ne ve WFNS Uzun Vadeli Planlama Komitesi'ne Dr. Erdem Tunçbay'ın seçilmesi (11,20) olayı bir nisbette kişisel olarak çözümleme çabalarını getirmiştir. Ancak iletişim kopukluğu, özellikle EANS'nin Nöroşirurji eğitimi ile ilgili yaklaşımlarının ve sağlanan bazı kolaylıkların yurt çapında nöroşirurjiyenlerin bilgilerine sunulmaması veya sunulmaması durumu, EANS başkanlığı tarafından Nöroşirurji Cemiyeti Merkezi'ne, EANS de dernek temsilcisi olan Dr. Tunçbay'a ve beynelminel kongrelere katılan tüm Türk nöroşirurjiyenlerine bildirilerek bir çare bulunması istenmiştir. Ancak mevcut kopukluk giderek artarak 12 Eylül hareketi ile 1980 tarihinde tam olarak ortadan kalktı.

Türk Nöroşirurji Cemiyeti, tüm aksaklıklarına rağmen, zamanındaki Türk nöroşirurjiyenlerinin çoğunun katılımı ile kurulup Türk Nöroşirurjisini 12 yıl temsil etmiş bir kuruluştur.

12 Eylül hareketi ile askıya alınan dernek faaliyetlerinin yeniden serbest bırakılmasıyla 14 Kasım 1985 tarihinde Ankara'da yeniden **Nöroşirurji Derneği** kuruldu. İlk kuruluşunda yasalarca yasak olup ancak Cumhurbaşkanı'nın iznine bağlı olduğu için önüne **Türk** kelimesini alamadı. Daha sonra kurucu üyelerinin yoğun çabalarıyla «Türk» başlığında alarak **Türk Nöroşirurji Derneği** adını aldı (22).

Tümü Nöroşirurjiyen olan 9 kurucu üyesi :

1. Nurhan Avman — Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara,
2. Aykut Erbenği — Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara
3. Hamit Gökalt — Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara,
4. Vural Bertan — Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara
5. Süleyman Sağlam — Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara
6. Özdemir Gürçay — Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara
7. Ertekin Arasil — Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara,
8. Yücel Kanpolat — Ankara Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara,
9. Tunçalp Özgen — Hacettepe Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD, Ankara

Dikkat edilecek olunursa ikinci olarak kurulan Türk Nöroşirurji Derneği'nin tüm kurucu üyeleri Ankara'daki iki müessesenin elemanlarından oluşmuştur. Türkiye'nin diğer kentlerinden kurucu üye bulunmaması yanında Ankara'daki, nöroşirurji servisleri bulunan diğer Üniversite ve devlet hastanelerinden de temsilci bulunmamaktadır. Ancak kuruluşa gelmeyenler haber göndererek bu kuruluşu desteklediklerini belirtmişlerdir. (Ben bu destek hakkında yazılı bir belge bulamadım).

Dernek tüzüğü'nün 4 'Üyelik' ile ilgili 4 üncü maddesi çok kapsamlı olup «Medeni haklara sahip olan ve Tıp Doktoru ünvanı olan her Türk vatandaşı derneğe üye olabilir» denilmektedir. Asli ve yedek üye ayırımı yoktur ve Yönetim Kurulu'na yapılacak her başvuruya 30 gün içerisinde kabul veya red cevabı verilmesi sınırı getirilmektedir. Ancak kabul veya red edilmek için gerekli nedenler tüzükte yoktur.

Yeni kurulan-daha doğrusu yeniden kurulan-Türk Nöroşirurji Derneği'nde idari dinamizmi sağlamak ve yeni gelen nöroşirurjiyenlerin aktif katkılarını oluşturmak amacıyla, dernek başkanlığı 1 yıl süreyle sınırlandırılmıştır. Derneğin ilk başkanı olarak Dr. Nurhan Avman seçilmiştir.

Kuruluşundan başlamak üzere dinamik bir çalışma temposu içine giren dernek, muntazam olarak düzenlediği ilkbahar, kış ve sonbahar sempozyumları yanında yine düzenli olarak yılda bir kez Nöroşirurji Kongresi düzenlemeğe başlamıştır. Uzun yıllardır istenen Türk Nöroşirurji Dergisi 2 ay ara ile bir sayısı Türkçe ikincisi İngilizce olarak çıkmaktadır.

EANS ile olan ilişkiler düzelmiş ve EANS'a ait çeşitli faaliyetlerin yurt çapındaki nöroşirurjiyenlere dağılımı daha efektif olarak yapılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak, Mazhar Osman Hoca'nın ileri görüşlüğü ve gayretleri ile Abdülkadir Cahit Tüner, Hami Dilek ve Cemil Şerif Baydur gibi öncülerin gayretleriyle Bakırköy Akıl ve Sinir Hastanesi'nde filizlenen Nöroşirurji, sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir de Tıp Fakültesi Hastanelerinde gelişimini ilerleterek SSK hastaneleri ve Devlet hastanelerine yayılıp bu günkü haline gelmiştir.

Bu üç şehirdeki müesseselerden yetişen genç nöroşirurjiyenler diğer kentlerdeki yeni açılan Üniversite Tıp Fakültelerindeki akademik kadroyu ve SSK ve Devlet hastanelerindeki uzman ve şef kadrolarını oluşturmuşlardır.

Kuruluş ve kabul edilme devrinin problemlerinin büyük bir kısmının halledilmiş olmasına karşın mevcut nöroşirurjiyen sayısının ve eğitimlerinin yükseltilmesi ve asgari standartların tesbiti gibi çok önemli problemler çözüm beklemektedir.

#### KAYNAKLAR

1. Akata O : Özel Görüşme. 1990.
2. Aral O : Dr. Avman'ın isteği üzerine 16 Kasım 1972 tarihli mektupla gönderilen Türk Nöroşirurji Cemiyeti Tüzüğü .
3. Arasil F : Nöroşirurji Kürsümüz. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakülte'miz. Ed : Ridvan Ege, pp : 532-539, AÜTF Basımevi, Ankara 1981.
4. Arasil E : Özel Görüşme 1990.
5. Baydur CŞ : Nöroşirurji Bahisleri. İstanbul Cumhuriyet Matbaası. İstanbul, 1937.
6. Baydur CŞ : Dünyada ve bizde Nöroşirurji. Tıp Dünyası 32 : 2641-2647, 1959.
7. Berkay F : Dr. Avman'a 22 Mayıs, 1980 tarihli mektubu.
8. Berkay F : Perspectives in International Neurosurgery : Neurosurgery in Turkey. Neurosurgery 7 : 417-422, 1980.
9. Berkay F : Ulu Ata'nın 100. Doğum Yılında Türkiye'de Sinir Cerrahisininin Kuruluş ve Gelişmesi Üzerine Bir Değerlendirme. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi 12 : (ek) 297-311, 1981.
10. Berten V : Tarafıma gönderilen 20 Mayıs 1991 tarihli mektubu.
11. Brihaye J : Dr. Tunçbay'a Ekim 1971 tarihli mektubu.
12. Ege R : Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakülte'miz. pp : 5-36, AÜTF Basımevi, Ankara, 1981.
13. Ekdal M : Tıphane'den Numune'ye. Bir temel sağlık kuruluşumuzun varlığında Türk Tıp tarihi. Dr. Cemil Paşa, pp : 49-51; Op. Dr. Hami Dilek, pp : 188-189; Op. Dr. Ertuğrul Soltuk, pp : 190. Zafer Matbaası, İstanbul, 1982.
14. Erbenği A : Dr. Avman'a 9 Kasım 1965 tarihli mektubu.
15. Gökarp H : Özel görüşme. 1990.
16. Gülhane Yılığ 1398-1977, 79 Yıl. pp : 106-107, GATA Yıllık Yayın Organı. Ankara, 1977.

17. Hacettepe'ye Nöroşirurji'nin İlk 30 Yılı, 1959-1989. Broşu.
18. Karadayı A : Tarafıma Gönderdiği Mart 1991 tarihli mektubu.
19. Kars Z Altınörs MN Kılıç K : Dr. Cemil Şerif Baydur (1894-1967): Nöroloji, Nöroşirurji, Psikiatri Dergisi 3 : 20-22, 1987.
20. Luyendijk W : Dr. Ramamurthi'ye 8 Kasım 1978 tarihli mektubu.
21. Nissen R : Şayanı dikkat bazı cerrahi müşahadeler. Türk Cerrahi Mecmuası 3 : 20-31, 1934.
22. Nöroşirurji Derneği Tüzüğü, 14 Kasım 1985, Ankara.
23. Sachs F Jr : Dr. Avman'a 15 Kasım 1965 tarihli mektubu.
24. Sachs E Jr : Dr. Avman'a 14 Şubat 1984 tarihli mektuba ek şiir.
25. Şehsuvaroğlu BN Demirhan AE Güreşsever GC : Türk Tıp Tarihi pp : 132-151, Bursa, 1984.
26. Tarcan B : Dünya ve Türkiye'de 1850 yılından sonra tıp dallarındaki ilerlemelerin tarihi. Sinir Sistemi Cerrahisi. Ed : E. Kadri Ünat. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları 4, pp : 395-402. İstanbul, 1988.
27. Tarcan B : Özel Görüşme, 1989.
28. Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye'de ve Gülhane'de Psikiatri, 1989-1980. pp : 3-33 GATA Basım Evi, Ankara, 1980
29. Taşçıoğlu AO : Nurhan Avman 1928-1988, Obituary. Surgical Neurology 31 : 78-79, 1989.
30. Tel E : Özel Görüşme, 1990.
31. Topaloğlu A Saka C : Klinik noktasında suprasellar bir tümör arazı veren sphenoid azminin chordome'u. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1 : 585, 1938.
32. Topuzlu C : Djemil Pacha : Memories et Observations Medicales. Costantinople, 1905.
33. Topuzlu C : İstidat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım. İstanbul, 1951.
34. Tunçbay E :Dr. Avman'a 9 Haziran 1980 tarihli mektubu.
35. Tunçbay E : Ege Üniversitesi'nde Nöroşirurji'nin Kuruluşu. EÜ Matbaası İzmir, 1982.
36. Tunçbay E : Merhum Dr. Abdulkadir Cahit Tüner'in Biyografisi. Ege Nörolojik Bilimler Dergisi 1 : 9, 1984.
37. Tunçbay E : Nöroşirurji Ders Kitabı. pp : 10-17, Duyal Matbaası, İzmir, 1985.
38. Tunçbay E : Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji ABD'nin 20 inci Yılı. Broşür, 1987.
39. Tunçbay E : Tarafıma yazılan 1990 tarihli mektubu.
40. Türkmen V Erbenği A : The surgical treatment of hydrocephalus. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2 : 161-167, 1959.
41. Türkmen V Erbenği A : An infantile hemiplegia case presentation and hemispherectomy. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 3 : 135-139, 1960.
42. Ünal M : Özel görüşme, 1990.